

OBSAH

1 ÚVOD	7
2 ARISTOTELÉS.....	10
2.1 Aristotelův život	10
2.2 Filosofická metoda a dílo	12
3 POLIS.....	15
3.1 Vznik polis	18
3.2 Přirozenost polis	22
3.3 Soběstačnost polis	26
3.4 Nejvyšší dobro	28
3.5 Mravní a rozumové ctnosti.....	31
4 FORMY ZŘÍZENÍ POLIS	36
4.1 Úloha občana.....	37
4.2 Druhy ústav	39
4.3 Ideální formy zřízení.....	41
4.3.1 Království	42
4.3.2 Aristokracie.....	44
4.3.3 Politeia	44
4.4 Zvrácené formy zřízení	45
4.4.1 Demokracie	46
4.4.2 Oligarchie	51
4.4.3 Tyranie.....	53
4.5 Ideální stát	54

4.6 Podobnost ústav s domácnostmi a přátelstvím	55
5 DOMÁCNOST	57
5.1 Vznik a role domácnosti	57
5.2 Základní vztahy mezi příslušníky domácnosti	58
5.2.1 Vztah pána a otroka	58
5.2.2 Vztah muže a ženy	62
5.2.3 Vztah otce a dětí.....	63
5.3 Domácnost a přátelství.....	64
6 MAJETEK A BOHATSTVÍ.....	66
6.1 Společné versus soukromé vlastnictví	66
6.2 Vydělečné umění a umění vést domácnost.....	69
7 PŘÁTELSTVÍ	72
7.1 Druhy přátelství	73
7.1.1 Dokonalé přátelství	76
7.1.2 Přátelství mezi pánem a otrokem	77
7.2 Neshody v přátelství	77
7.3 Pojem sebeláska	78
8 ZÁVĚR	80
9 SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	84
10 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	85
11 RESUMÉ	89

1 ÚVOD

Cílem této diplomové práce je objasnění podstaty řecké společnosti, *polis*, obce a domácnosti z pohledu jednoho z nejvýznamnějších antických filosofů – Aristotela.

Aristotelés nám ve svých dílech poskytuje celou řadu cenných informací, které nám mohou posloužit k hlubšímu porozumění politických dějin Řecka i běžného života v rámci *polis*. Ve svých konceptech *polis*, druhů ústav a forem vlády, občana, dobra, spravedlnosti atd. vychází ze společenského prostředí, ve kterém žil, a které bylo v jeho době běžné.

Aristotelés, který působil dvacet let na Platónově akademii, se stal jedním z neoriginálnějších antických myslitelů a velkým kritikem jeho učitele Platóna. Předmětem Aristotelovy kritiky se stávají Platónova díla *Ústava* a *Zákony*. *Ústava* především díky názorům o společném vlastnictví majetku, žen a dětí u příslušníků vyšších stavů, které mělo zajišťovat naprostou jednotu obce. *Zákony* kvůli uspořádání spravedlivé obce, se kterým se Aristotelés zcela neztotožnil.

Jeho díla jsou však zásadně Platónem ovlivněna. S trochou nadsázky lze říci, že jejich jádrem je boj mezi Platónovým idealismem a Aristotelovým realismem,¹ přestože jejich společnou snahou bylo dosažení dobra obce. V konečném výsledku ale nejsou rozdíly mezi jejich názory natolik zásadní, aby v jejich filosofických postojích vznikaly výrazné odchylky.

V kapitole věnované Aristotelovi se budu zabývat jeho životem, dílem a filosofickými metodami, podle nichž postupoval při rozborech dosavadních zkušeností obsažených v názorech svých předchůdců. Aristotelés tato pojetí tříbil, opravoval a odůvodňoval. Zároveň příkládal velkou váhu mínění běžných lidí a svému vlastnímu pozorování. Přesto

¹ TERZIJSKI, Z. *Srovnání Platónova a Aristotelova politického myšlení*, s. 7.

zůstal velmi konzervativní a nevzdaloval se příliš od obecně přijímaných názorů a pojetí.

Další část bude zaměřena na útvar, ve kterém Aristotelés strávil celý svůj život – řeckou *polis*. Jako první uvedu definici *polis*, tak jak ji chápal Aristotelés. Dále popíši okolnosti jejího vzniku a roli, kterou sehrávala v životě jejích obyvatel. Zmíním zde i charakteristické rysy *polis*, včetně jejího cíle, kterým je život v blaženosti. V souvislosti s cílem *polis* zde uvedu i metody, jak tohoto společného záměru dosáhnout.

Ve čtvrté kapitole se budu věnovat různým formám zřízení *polis*. Rozdělím je do dvou skupin podle toho, zda je Aristotelés považoval za pomatené anebo naopak ideální formy zřízení. U jednotlivých forem popíši jejich charakteristické rysy a odlišné typy, které Aristotelés rozlišoval. Závěrem charakterizuji ideální stát tak, jak si ho představoval sám řecký myslitel.

V pátém oddíle, který bude věnován domácnosti, uvádím důvody, které vedly ke vzniku tohoto společenství. Dále vyjmenuji složky, které utváří domácnost, včetně jejich funkcí. V této pasáži se také zaměřím na vztahy mezi jednotlivými členy domácnosti. Konkrétně na vztah pána a otroka, muže a ženy a otce a dětí. Velký prostor bude ponechán vztahu pána a otroka, který zaujímá v Aristotelově teorii obzvláště komplikovanou a rozporuplnou pozici.

V šesté kapitole budu svou pozornost věnovat majetku a bohatství, které tvoří velmi důležitou složku *polis*, a podílí se na dobrém životě jeho občanů. V rámci analýzy soukromého a společného vlastnictví zde uvedu i Platónovu teorii o komunismu rodin a majetku, která má zajistit nejvyšší možnou jednotu *polis*, a Aristotelovy protiargumenty. V souvislosti s hospodařením s majetkem Aristotelés rozlišuje dva vztahy,

a to mezi výdělečným uměním a uměním vést domácnost. Rozborem těchto vztahů bude tato kapitola zakončena.

V poslední části práce bude podán přehled druhů přátelství podle toho, za jakým účelem byla uzavřena. Zvláštní oddíl bude věnován dokonalému přátelství, které jako jedině Aristotelés považuje za pravé přátelství, protože je založeno na dobru. Zamyslím se nad možností existence přátelství mezi pánem a jeho otrokem s přihlédnutím k Aristotelovým argumentům, které používal, aby toto případné přátelství obhájil. Dále zde uvedu příčiny neshod v přátelství a provedu krátký exkurz věnovaný pojmu sebelásky, na kterou Aristotelés jako jeden z mála antických myslitelů pohlížel pozitivně.

Autorů, kteří se ve svých pracích věnují Aristotelovi a jeho politické teorii, je mnoho. Ve své práci budu postupovat především metodou analýzy primární literatury, kterou budu porovnávat s literaturou sekundární, a popisovat jejich východiska. Vycházet budu z děl samotného Aristotela, především jeho *Politiky* a *Etiky Níkomachovy* a *Ústavy* jeho učitele Platóna. Ze sekundární literatury bude cenným zdrojem kniha Richarda Granta Mulgana *Aristotelova politická teorie*, která srozumitelnou formou představuje názory řeckého myslitele, a doplňuje je o řadu zajímavých postřehů. Při psaní budu vycházet nejen ze zdrojů v českém jazyce, ale i cizojazyčných textů publikovaných především v odborných časopisech.

2 ARISTOTELÉS

Aristotelés, jeden z nejvýznamnějších řeckých filosofů, byl učitelem Alexandra Makedonského, a žákem rovněž významného řeckého myslitele Platóna. Svého učitele však překonal tím, že své bádání rozčlenil do jednotlivých vědních oborů, čímž položil základy řady mnoha věd. Bohužel texty, které Aristotelés publikoval, aby je zpřístupnil širší veřejnosti, jsou dnes vesměs ztracené. Aristotelovy spisy, ze kterých soudobí autoři vychází, jsou ve své podstatě pouze fragmenty jeho děl a náčrty, které byly vydány až v pozdější době.²

2.1 Aristotelův život

Aristotelés se narodil roku 384 před Kristem ve Stageiře, malém městě na východním pobřeží Chalkidiky. Pocházel z lékařské rodiny a jeho otec působil na dvoře krále Amanty III., děda Alexandra Velikého. V roce 367 před Kristem odešel jako sedmnáctiletý do Athén, kde začal studovat Platónovu Akademii. Zde působil celých 20 let, a postupně se z něj stal vynikající učitel. Zpočátku svého učitele Platóna bezmezně obdivoval, ale později mezi nimi došlo k několika názorovým výměnám a Aristotelés kriticky přehodnotil některé z Platónových stanovisek.³ Jednalo se například Platónův názor na uspořádání nejlepší obce, ve kterém však počítá pouze s dvěma vyššími stavy, ale postavení nejpočetnějšího třetího stavu nijak nevynechává. V *Zákonech* zase za hlavní nedostatek v uspořádání spravedlivé obce Aristotelés považuje nedostatečné zajištění prostředků proti vpádu nepřítele a omezení výše majetku občanů.⁴ Dále se Aristotelés neztotožňoval s Platónovou ideou

² GRAESER, A. *Řecká filosofie klasického období*, s. 18.

³ GRAESER, A. *Řecká filosofie klasického období*, s. 270.

⁴ MRÁZ, M. *Úvod do díla Pol. II.*, s. 11 – 13.

dobra nebo názorem na společné vlastnictví majetku, žen a dětí.⁵
Ve skutečnosti Aristotelés platonikem nikdy nebyl.⁶

Během Aristotelova působení v Akademii se Athény staly místem boje mezi promakedonskou stranou a athénskou demokracií. Na základě těchto protimakedonských nálad lze usuzovat, že se Aristotelés dostal díky svým stykům s makedonskými vyslanci do podezření, že je sám makedonským agentem, a proto odešel na pozvání svého bývalého spolužáka z Akademie Hermii do Aternea v Malé Asii.⁷

Objevují se však i spekulace, že za Aristotelovým odchodem nestála situace v Athénách, ale celková osobní krize spojená s rozhořčením z toho, že po Platónově smrti nestanul ve vedení Akademie on, nýbrž Platónův synovec Speusippos. Jedná se však pravděpodobně o neoprávněné dohady, protože Speusippos měl na vedení Akademie dědičná práva.⁸ Proto nebylo možné, že by se Aristotelés stal hlavou Platónovy Akademie ať už během jeho života nebo po jeho smrti.⁹

Po dvou letech přesídlil do Mytilény na ostrově Lesbu, odkud si ho povolal makedonský král Filip, aby vyučoval jeho tehdy třináctiletého syna Alexandra, později známého jako Alexandra Velikého. Do Athén se Aristotelés vrátil zpět, až když Alexandr zničil Théby a Athény si podmanil. Zde působil jako učitel filosofie v prostorách tamějšího státního gymnázia Lykeia a neexistují důkazy o tom, že Aristotelés někdy založil svoji vlastní školu.¹⁰

Po Alexandrově smrti se v Athénách vrátila moc do rukou protimakedonské strany a Aristotelés byl podobně jako Sókratés

⁵ Viz. kapitoly 3.4 a 6.1 této práce.

⁶ KERFERD, G. B. *The Biography of Aristotle*, s. 130.

⁷ GRAESER, A. *Řecká filosofie klasického období*, s. 270.

⁸ GRAESER, A. *Řecká filosofie klasického období*, s. 271.

⁹ KERFERD, G. B. *The Biography of Aristotle*, s. 130.

¹⁰ GRAESER, A. *Řecká filosofie klasického období*, s. 271.

obžalován z bezbožnosti. Jeho pobyt v Athénách již nebyl nadále bezpečný, a tak stejně jako Alexandrova posádka uprchl z města. O rok později ve věku 63 let zemřel v osamění na Chalkidiky na Euboi.¹¹

Jak Platón, tak Aristotelés byli během svého života v úzkém kontaktu s vládnoucími vrstvami, a byli podle toho vychováváni. Platón pocházel z významného rodu. Jeho otec, Ariston, odvozoval svůj rod od Kodra, který podle pověsti zachránil sebeobětováním jeho vlast před nájezdy dórských útočníků. Platónova matka, Periktione, měla mezi svými předky Dropida, který byl blízký příbuzný Solóna. Platónovi strýci Kritias a Charmidés byli členové oligarchické vlády třiceti, tzv. vlády hrůzy.¹² Aristotelés stejně jako jeho otec působil na dvoře makedonského krále. Je tedy pravděpodobné, že tento fakt ovlivnil politické smýšlení obou řeckých myslitelů, stejně jako nestálá společenská a politická situace v období klasického Řecka, kdy docházelo ke střídání demokracie a oligarchie.¹³

2.2 Filosofická metoda a dílo

Aristotelés ve svých dílech obsáhl veškeré vědění své doby. Při svém bádání vychází z odkazů svých předchůdců, které pečlivě posuzuje, formuluje jejich problém, a s ohledem na stávající pojetí na jejich základě rozvíjí své vlastní koncepce. Snaží se ukázat přijímané názory v jiných souvislostech, protože některé návrhy předešlých myslitelů se nezdají být správné,¹⁴ a tak se často od původních myšlenek odchyluje. Avšak jak později uvidíme, i v Aristotelových stanoviskách lze najít mnohá vnitřní napětí a rozpory.¹⁵

¹¹ GRAESER, A. *Řecká filosofie klasického období*, s. 271.

¹² NOVOTNÝ, F. *O Platónovi. Díl 1. Život.*, s. 17, 19.

¹³ TERZIJSKI, Z. *Srovnání Platónova a Aristotelova politického myšlení.*, s. 10.

¹⁴ ARISTOTELÉS. *Pol.* II, 1, 1260b27.

¹⁵ NUSSBAUMOVÁ, M. C. *Křehkost dobra*, s. 71.

První krok Aristotelova filosofického zkoumání spočívá ve shrnutí vlastních tvrzení svých předchůdců. Vyjasní mínění o daném předmětu, tj. interpretuje domněnky jiných myslitelů, následně analyzuje jejich východiska a závěry. Úkolem druhého kroku je rozvést to, co bylo již obsaženo v původních tvrzeních, a zviditelnit jejich obsah.¹⁶ Následně u nejasných pojetí zformuluje a zkoumá problém tam, kde se objevují nesrovnalosti a rozpory. Aristotelovým cílem není stávající pojetí zpochybnit. Naopak se snaží řešit případné nesrovnalosti co nejvíce v souladu s přijímanými názory a podat taková řešení, která by se s nimi nejen shodovala, ale dokonce by je potvrzovala. I v tomto se řecký myslitel se svým učitelem rozchází. Platón se snažil nalézat nová pojetí, která tím stávajícím často protiřečila, kdežto Aristotelés vycházel z přijímaných hypotéz, snažil se proniknout k jejich jádru a posoudit jejich vlastní obhájitelnost. Pokud se však skutečnost rozcházela s obecně přijímanými názory, Aristotelés neváhal tato stanoviska odmítnout, a to i v případě, že se jednalo o jeho učitele Platóna.¹⁷

Při svém zkoumání Aristotelés vychází ze současné společenské a politické situace, kterou detailně zhodnotí a následně ji zobecní. Veškeré kritické rozbory dosavadních myšlenek však provádí především za účelem toho, aby si ověřil, zda jsou jeho vlastní názory pravdivé a ospravedlnitelné. Je však nutné zmínit, že některé Aristotelovy výklady jeho předchůdců jsou značně zavádějící a jeho spisy obsahují často zjevné rozpory.¹⁸

Většina Aristotelových spisů sloužila primárně k výuce a bádání. Jednalo se o spisy, které se nacházely ve více či méně rozpracované podobě, a byly průběžně doplňovány o další informace v závislosti na nových poznatcích. Jejich konečnou podobu v jaké je známe dnes, jim

¹⁶ BLAHŮŠEK, Š. *O Aristotelově metodě v Met. A,3.*, s. 6 – 7.

¹⁷ GRAESER, A. *Řecká filosofie klasického období*, s. 278.

¹⁸ GRAESER, A. *Řecká filosofie klasického období*, s. 277, 280.

dal pravděpodobně až pozdější autor. Ovšem bližší okolnosti kdy a jak se tak stalo, jsou stále předmětem odborných bádání, protože podle jedné z hypotéz se celá Aristotelova tvorba ztratila a byla nalezena opět až po 250 letech. V současné době vycházíme z předpokladu, že Aristotelovy knihy, které máme dnes k dispozici, jsou pravděpodobně sestaveny z neveřejných přednášek a učebních materiálů, které sestavil do celků a nově rozčlenil Andronikos Rhodský přibližně kolem roku 50 před Kristem.¹⁹

Pro tuto práci jsou klíčová Aristotelova díla *Politika* a *Etika Níkomachova*, která jsou spolu úzce spjata, a kde Aristotelés podává výklad „praktické filosofie“.²⁰ V *Politice* Aristotelés pojednává o řeckých *polis*, o správě domu i obce a její přirozenosti, o občanech. Provádí syntézu jednotlivých druhů ústav a forem vlády. *Etika Níkomachova* je nejznámější ze tří Aristotelových spisů o etice. Je pojmenována po jeho synovi Níkomachovi a byla vydána až po Aristotelově smrti.²¹ *Etika Níkomachova* zásadně ovlivnila především tu část Aristotelovy politické teorie, ve které se zabývá povahou *polis* a představou o ideálním řeckém městském státě. Otázkou, na kterou se dílo snaží nalézt odpověď je podstata blaženého života jedince, způsob, jak by měl člověk nejlépe žít a smysl (*telos*) lidského života.

¹⁹ GRAESER, A. *Řecká filosofie klasického období*, s. 179, 272 – 273.

²⁰ GRAESER, A. *Řecká filosofie klasického období*, s. 275.

²¹ Druhý Aristotelův spis o etice nese jméno jeho žáka Eudéma (*Etika Eudémova*) a poslední spis se nazývá *Magna Moralia* (*Velká etika*). Autorství posledního spisu je však sporné. Řada odborníků se domnívá, že se jedná o dílo sestavené Aristotelovými žáky a přívrženci. Dostupné z: <http://eamos.pf.jcu.cz/amos/>. Jiní autoři, jako například Franz Dirlmeyer, autenticitu díla obhajují. COOPER, J. M., *The Magna Moralia and Aristotle's Moral Philosophy. The American Journal of Philology*. s. 327.

3 POLIS

Aristotelés prožil v *polis* svůj život, a proto i když znal i jiné typy státu, jeho dílo je zaměřeno právě na řecký městský stát jako společenství, které Aristotelés považuje za stěžejní k rozvoji lidského potencialu a dosažení lidského dobra.²²

Řecký myslitel svoji politickou teorii začíná tím, co si pod pojmem *polis* představuje. Aristotelés ji chápal jako zvláštní a jedinečný druh společnosti nebo společenství lidí (*koinónia*). Toto společenství je charakteristické tím, že všichni jeho plnoprávní občané dohromady usilují o dosažení společného cíle nebo záměru, se kterým všichni souhlasí, a který představuje nejvyšší dobro. Za toto nejvyšší dobro je považována snaha o zajištění spokojeného života v blaženosti (*eudaimonia*²³) všech plnoprávných členů společnosti.²⁴ Tato snaha docílit dobra je základním znakem všech společenství, a proto k tomuto cíli musí nutně směřovat i *polis*, která je ze všech nejdokonalejší a zahrnuje v sobě všechna ostatní společenství.²⁵

Mezi základní rysy *polis* patří spravedlnost a přátelství, přičemž přátelství je zde chápáno v širším slova smyslu než jej chápeme dnes. Jedná se o snahu spolupracovat na společném záměru jakéhokoli druhu. Spravedlnost zahrnuje všechny mravní principy, podle kterých by se měli všichni lidé řídit a chovat. Má však i užší použití, které se vztahuje ke konkrétním principům. Jedním z nich je i distribuční spravedlnost, která je základním principem v politice, a na jejímž základě dochází

²² MULGAN, R. G. *Aristotelova politická teorie*, s. 9.

²³ O správném překladu výrazu *eudaimonia* vedou autoři spory. Nejčastěji bývá překládán jako šťastný život, štěstí nebo zdařilost. A. Kříž používá termín blaženost, který S. Synek považuje za zastaralý. Nicméně v této práci budu používat překladu blaženost, v důsledku jeho nejčastějšího výskytu v textech. Za podstatné nepovažuji překlad slova, ale jeho správné porozumění, které v textu interpretuji. SYNEK, S. *Lidská přirozenost jako úkol člověka. Filosofická interpretace Etiky Níkomachovy*, s. 20 – 21.

²⁴ Blaženost nebyla určena pro neplnoprávné členy společnosti – otroky. Otroctví bylo v Aristotelově době chápáno jako běžná součást života. Pozn. autora.

²⁵ ARISTOTELÉS. *Pol.* I, 1, 1252a1-7.

k rozdělování privilegií a majetků mezi členy společenství. I tento rys vyjadřuje spravedlnost *koinónie*. Toto rozdělení je přímo úměrné množství zásluh daného jedince, tj. není pro všechny totožné, ale liší se dle zásluh a příspěvků. Nelze tedy tuto rovnost vyjádřit matematicky přesně, protože v různých společenstvích je míra zásluh, a tudíž i postavení, odlišné. Důležitým faktorem však zůstává, že se musí jednat o skupinu lidí, která má něco společného, a podílí se nezávisle na záměru kvůli kterému *koinónie* existuje.²⁶

Správně založená obec je dobrá a spravedlivá. Její spravedlivé uspořádání spočívá ve specifickém úkolu, který plní každá ze složek, a který vyplývá z jejích ctností. Spravedlivá dělba práce zaručí, že každý občan *polis* bude určitým způsobem naplňovat dobro obce.²⁷ Základním cílem obce je soběstačnost, přičemž platí, že domácnost je soběstačnější než jedinec a obec je soběstačnější než domácnost.²⁸

Účelem *polis* je, aby její obyvatelé vedli ušlechtilý život, k čemuž napomáhá správná výchova. Aristotelés se shoduje s Platónem na tom, že výchova občanů zásadně ovlivňuje kvalitu politického života v obci, a rovněž hraje zásadní roli v zachování obce a její ústavy. Platón však ve své *Ústavě* mluví pouze o výchově ve stavech strážců a vládců, kdežto Aristotelés ve své *Politice* zvažuje výchovu občanů všech stavů. Na druhou stranu však Sókratés vyslovil Platónovými ústy v *Ústavě* názor, že i ženy by se měly zúčastnit války, a tudíž by se jim mělo dostat stejné výchovy a výcviku jako strážcům.²⁹

Aristotelés přisuzuje výchově významnou roli, a proto nesouhlasí s tím, aby byla výchova mladých lidí ponechána na jednotlivých rodinách. Tuto metodu neshledává jako uspokojivou, protože hlava rodiny může

²⁶ MULGAN, R. G. *Aristotelova politická teorie*, s. 22 – 24.

²⁷ TERZIJSKI, Z. *Srovnání Platónova a Aristotelova politického myšlení*, s. 16.

²⁸ ARISTOTELÉS. *Pol.* II, 2, 1261b10-13.

²⁹ ARISTOTELÉS. *Pol.* II, 5, 1263b37-39; II, 5, 1264b37-40.

svou ženu a děti vychovávat podle své libovůle,³⁰ což může vést ke společenským konfliktům. Tyto vzájemné rozkoly by mohly následně obci jako celku zabránit v dosažení společného cíle, kterým je život v blaženosti. Jako vhodné řešení navrhuje zavedení zákonů, které jsou nestranné a neosobní, a tak mohou zabránit v disharmonii mezi chováním jednotlivců a hodnot společnosti. Neznamená to však, že nesouhlasí s tím, aby se rodina na výchově nepodílela vůbec. Pouze se zajímá o to, aby stát mohl obecně řídit výchovu, a tím případným rozporům předejít.³¹

Další fakt, který hovoří ve prospěch zákonů, je omylnost a náchylnost porotců či soudců k zapojení vlastních emocí. Tyto úvahy o vlastním zájmu společně s možnou předpojatostí ovlivňují jejich rozhodnutí, a proto je lepší nechat vládnout zákon, a nikoli člověka.³² Podle Platóna i Aristotela není sice možné, aby bylo dosaženo čisté vlády zákona a neponechat nic vlastní úvaze člověka, ale jedná se především o ideál, ke kterému by měl člověk směřovat. Stejně tak rovnost lidí si vyžaduje zákon, protože v politickém společenství, ve kterém jsou si všichni jeho občané rovnocenní, musí vykonávat svoji činnost v souladu se zákonem.³³

Ale ani zákon není ve všech situacích dostačující. Aristotelés se překvapivě v tomto bodě shoduje se svým učitelem, když říká, že pokud je zákon formulován obecně, může se v některých situacích mýlit, a být shledán jako nevyhovující. V takovýchto případech si zákon žádá o opravu či doplnění v závislosti na konkrétní situaci.³⁴

V *polis* neusiluje o dosažení cíle jednotlivec, ale celá společnost jako jeden celek. Stejně tak i cíl, o který usilují, je stanoven a odsouhlasen

³⁰ Platón v *Zákonech* uvádí, že podobný výchovný systém byl mezi Hellény a barbary. Zmiňuje se i o Homérovi, který v této souvislosti píše v *Odyssee* o Kyklopech. PLATÓN, *Zákony*, 680b.

³¹ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 101.

³² ARISTOTELÉS. *EN. V*, 10, 1134a35-1134b1.

³³ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 108.

³⁴ ARISTOTELÉS. *EN. V*, 14, 1137b20-24.

všemi. Ve své teorii se Aristotelés zabývá jak ideou ideálního státu, tak i realitou. Tedy tím jak stát funguje ve skutečnosti i se všemi jeho nedokonalostmi. Zahrnuje sem i rozdíly mezi tím, jak by taková *polis* měla vypadat v její ideální podobě, ale i jak vypadá v běžné praxi. Tedy tím co by mělo být, ale i co je. V Aristotelově politické teorii lze nalézt jisté nesrovnalosti, které nás mohou vést k názoru, že Aristotelovo myšlení časem procházelo vývojem, a postupně se měnilo.

Na rozdíl od Aristotelovy realistické verze *polis* je Platónova verze idealistická. V utopistickém státě své *Ústavy* Platón popírá veškeré konflikty. Ideální obec je uspořádána natolik jednotně, že v ní nemůže dojít k žádnému sváru ani jinému rozporu. Každý jedinec plní svůj účel a jednotlivé složky jsou uspořádány tak, aby prospívaly celku. Je však zcela zřejmé, že tato ideální obec nemůže být uskutečněna. Podmínky jejího umožnění, ať už se jedná o společné vlastnictví majetku, žen a dětí nebo vládu filosofů, pouze dokazují její nerealizovatelnost.³⁵

3.1 Vznik polis

K zásadnímu zlomu v dějinách řeckého člověka dochází ve XII. století před Kristem, kdy v důsledku invaze dórských kmenů dochází ke zhroucení mykénské říše. Klasické Řecko, které svými kořeny sahá až do mykénské minulosti, bylo zhroucením mykénského systému silně ovlivněno. Dochází ke změnám nejen v politické a společenské sféře, ale mění se i celkový postoj jedince, jehož důsledkem je vznik nové podoby společenského uspořádání, které již není soustředěno kolem paláce. Tímto novým fenoménem, který vzniká na přelomu VIII. a VII. stol. před Kristem je řecký městský stát - *polis*.³⁶

³⁵ GADAMER, H. G. *Idea dobra mezi Platónem a Aristotelem*, s. 48 – 49, 92.

³⁶ VERNANT, J. P. *Počátky řeckého myšlení*, s. 15.

Polis zpočátku znamenala jen označení sídliště s rozlohou zhruba velikosti našeho okresu, což je dáno uzavřeností řeckých krajin. Později ale nabývá mimořádného významu. Stává se místem, kde všichni plnoprávní občané uplatňují svá občanská práva a zúčastňují se vládních úkolů. Centrem politického života je veřejná debata, které se občané účastní rovným dílem. Postupně na řeckém území, především v oblasti egejského moře, vzniklo na 150 městských států, které se začaly prosazovat na úkor tradičního království.³⁷ Mezi nejvýznamnější patřily Athény a Sparta. O jejich nepřilíš velké rozloze může svědčit i počet obyvatel, který kolem roku 480 před Kristem ve Spartě činil zhruba 16 tisíc mužů. Athény v roce 478 před Kristem zaujímaly rozlohu 3,5 km² se 40 tisíci muži.³⁸

Polis byla konfederací několika skupin, které existovaly již před jejím vznikem. Člověk byl součástí čtyř společenství – rodiny, frátrie,³⁹ kmenu a obce. Do těchto seskupení vstupoval v různých dobách a lze říci, že jistým způsobem postupoval vzestupně od jednoho k druhému. Nejdříve vstupovalo dítě do rodiny prostřednictvím náboženského obřadu, který se konal 10 dní po jeho narození. O několik let později vstupuje ceremonií do frátrie. Do obce je přijímán ve věku 16 až 18 let. V tento den vyslovuje slib před oltářem a stává se plnoprávným občanem obce.⁴⁰

Polis představuje zcela nový typ státu, který je mnohem obvyklejší pro řecké obyvatelstvo než pro jakékoli jiné, a proto také hraje klíčovou roli ve vývoji řecké společnosti a jejího myšlení. Řecké městské státy byly většinou spravovány jako aristokracie, oligarchie, demokracie nebo tyranidy, a hrály v životě jejich občanů zásadní roli. Ve státech jako byly například Athény, kde se prosadila demokracie, a kde žili i největší

³⁷ TUREČEK, J. *Světové dějiny státu a práva ve starověku.*, s. 153 – 154.

³⁸ *Ancient Greek Battles*. Dostupné z:

http://www.ancientgreekbattles.net/Pages/47932_Population.htm.

³⁹ Frátrie tvořily skupiny pokrevních příbuzných. Byly součástí tzv. fýl neboli kmenů, které se dále sdružovaly v obce. KOKAISL, P. *Základy antropologie*, s. 116.

⁴⁰ Fustel de COULANGES. *Antická obec*, s. 126 – 127.

myslitelé starověku Platón a Aristotelés, byl podíl občanů na veřejném životě obzvlášť intenzivní.⁴¹

Athény dosáhly vrcholu svého vývoje v V. století před Kristem za *Perikla*.⁴² Ten si zajistil svoje významné postavení díky tomu, že zajistil širokým vrstvám obyvatelstva zaměstnání, například svými rozsáhlými stavebními plány, čímž zajistil, že byli občané Athén dobře zajištěni. Prostředky získával prostřednictvím odvádění cel a poplatků. Na oplátku athénští občané platili vysoké daně, či absolvovali vojenskou službu.⁴³

Klíčové postavení Athén se změnilo díky Peloponéské válce a následné kapitulaci Athén v roce 404. Po porážce se v Athénách chopila moci vláda tzv. třiceti tyranů, v jejímž čele stáli Thérámenés a Kritiás.⁴⁴ Ta trvala do roku 403, a poté opět vstoupila v platnost demokratická ústava.⁴⁵ Tvůrci nové ústavy měli zajisté ty nejlepší úmysly, faktem však zůstává, že jejím výsledkem bylo časté obviňování z nedemokratických úmyslů a řada soudních procesů, ať už oprávněných či nikoli. Jedním z těchto soudů byl i proces se Sókratem, který byl na základě rozsudku donucen vypít pohár s jedem.⁴⁶

Tento fakt citelně otřásl s pohledem jednotlivců na roli *polis* v jejich životech, na kterou již nadále nemohli nahlížet jako na ochranné pouto. V důsledku toho v občanech vzniká pocit, že jednatel je stále více odkázán sám na sebe, což se odráží ve změně celkového pohledu na vlastní osobu. Člověk se stává centrem pozornosti a jeho zájem

⁴¹ TUREČEK, J. *Světové dějiny státu a práva ve starověku.*, s. 153.

⁴² *Periklés*, který vládl v letech 443 – 430, patřil mezi nejvýznamnější athénské státníky. Období jeho vlády je jedno z nejslavnějších období řeckých dějin a bývá označováno jako *Periklovo Řecko*. Díky svým schopnostem si Periklés získal širokou podporu většiny athénských občanů. *Periklovo Řecko*. Dostupné z:

<http://www.akropolis.cz/default.asp?page=document&4=10000597>.

⁴³ GRAESER, A. *Řecká filosofie klasického období*, s. 11.

⁴⁴ *Kritiás* byl Platónův strýc a Sókratův žák, což mohlo hrát určitou roli v podání žaloby demokraty na Sókrata po svržení vlády třiceti. Mezi Sókratovy žáky nepatřili však jen členové vlády třiceti, ale také demokrati a lidé bez politických ambicí. Pozn. autora.

⁴⁵ GRAESER, A. *Řecká filosofie klasického období*, s. 12.

⁴⁶ NOVOTNÝ, F. *O Platónovi. díl 1. Život.*, s. 60.

se obrací na otázky týkající se politické, morální, právní a obecně lze říci kulturní stránky světa.⁴⁷

Spolu se vznikem *polis* se objevila nejen řada ekonomických a politických změn, ale také se změnila mentalita jejích obyvatel. Jejich intelektuální horizont se rozšířil. Občané se nově setkávali na společném prostranství zvaném *agora*, aby zde veřejně probírali věci kolektivního zájmu. Od momentu, kdy se ve středu města nalézá veřejné místo, lze hovořit o plnocenném vzniku obce.⁴⁸

Stoupl význam slova (*logos*), které hrálo zásadní roli při vzniku řecké filosofie. Díky jeho mimořádnému postavení, jehož silnou vlastností byla „nadřazenost ostatním nástrojům moci,“⁴⁹ se slovo stalo silným nástrojem ve vedení diskuze, polemiky, přesvědčování a argumentace. Nutným předpokladem slova je publikum, které svým hlasem volí mezi možnostmi. S rozvojem slova proto souvisí i rozmach řečnického umění, které se stalo silným politickým nástrojem. Všechny otázky veřejného zájmu jsou řečnickému umění podstoupeny, a proto umění zacházet se slovem předznamenává i úspěch v politické sféře. Kromě úzkého vztahu mezi *logem* a politikou je hlavním rysem *polis* „naprostá veřejnost nejdůležitějších projevů společenského života.“⁵⁰

Společně se slovem se objevilo písmo, které bylo s úpravami převzato od Féníčanů, a jak dokazují řecké nápisy, již v VIII. století nebylo vyhrazené pouze písařům, ale sloužilo široké veřejnosti. Prostřednictvím písma docházelo k písemnému zachycování zákonů, které byly dříve vynášeny pouze ústně. Jejich písemná podoba zajišťovala „jejich stálou platnost a neměnnost“.⁵¹ Vynášení zákonů, které dosud náleželo pouze králům, se stalo právem všech občanů. Vznikají nové typy společenských

⁴⁷ GRAESER, A. *Řecká filosofie klasického období*, s. 13, 20.

⁴⁸ VERNANT, J. P. *Počátky řeckého myšlení*, s. 36.

⁴⁹ VERNANT, J. P. *Počátky řeckého myšlení*, s. 37.

⁵⁰ VERNANT, J. P. *Počátky řeckého myšlení*, s. 37 – 38.

⁵¹ VERNANT, J. P. *Počátky řeckého myšlení*, s. 39.

vztahů, ve kterých jsou původní „hierarchické vztahy nadvlády a podřízenosti“⁵² nahrazeny vztahy, které jsou založeny více na vzájemné rovnosti občanů. Tradice přestává být neměnnou pravdou, ale stává se příležitostí pro jednotlivce projevit své tvůrčí schopnosti, které se neshodují se zažitými zvyklostmi.⁵³

Dalším typickým rysem *polis* kromě významného postavení slova a veřejného života je podobnost, která je charakteristická pro duchovní život *polis* a tvoří základ její jednoty. Obyvatelé *polis* jsou si určitým způsobem navzájem podobní, a i přes odlišný původ, postavení a funkci tvoří základ jednoty *polis*.⁵⁴

Je pochopitelné, že tato situace ovlivnila filosofické koncepte vznikající v tomto období a vedla ke změně představ o světě. Rozvíjí se ideál soběstačnosti a požadavek pravé ctnosti je možné vnímat jako oproštění se od dosavadního politického života, na který filosof pohlíží z povzdálí a s notnou dávkou ironie. Radikální podobou tohoto postoje je kynická filosofie, která zaujímá odmítavý postoj nejen k politickému dění, ale společnosti obecně.⁵⁵

3.2 Přirozenost polis

Aristotelés svoji úvahu o přirozenosti *polis* začíná zkoumáním jejího zrodu a vývoje. Každý jedinec disponuje vrozeným pudem, který ho vede k tomu žít ve společenství. Nejdříve se sjednocují jedinci, kteří nemohou jeden bez druhého existovat. Proto je prvním stadiem vznik domácnosti, jenž je založena na dvou hlavních rozdílech lidské přirozenosti, kterými jsou muž a žena. Stejně jako živočichové a rostliny, druží se i muž se ženou za účelem plození, aby po sobě zanechali bytost jim podobnou,

⁵² VERNANT, J. P. *Počátky řeckého myšlení*, s. 8.

⁵³ VERNANT, J. P. *Počátky řeckého myšlení*, s. 8.

⁵⁴ VERNANT, J. P. *Počátky řeckého myšlení*, s. 43.

⁵⁵ GRAESER, A. *Řecká filosofie klasického období*, s. 15.

a tak zachovali svůj rod. Druhý rozdíl představuje vztah mezi vládcem a ovládaným.

Za vládce je považovaný muž, kterého jeho schopnosti předurčují k vládnutí a ovládaným je člověk, který naslouchá a plní příkazy svého pána. Tyto dva základní vztahy, tj. mezi mužem a ženou a pánem a otrokem tvoří spolu se vztahem mezi rodiči a dětmi domácnost.⁵⁶

Domácnost je schopna zajistit pouze běžné každodenní potřeby, a tak aby došlo k uspokojení více než těchto základních lidských požadavků, je třeba, aby se sdružilo několik domácností a vytvořilo ves. Avšak ani ves není dostatečně velká, a proto je třeba spojit několik vsí a vytvořit vyšší společenství – *polis*, které je jako jediné soběstačné. Díky své soběstačnosti je *polis* považována za konečné stadium v procesu přirozeného růstu a rozvoje, a protože je konečným stadiem je sama podstatou neboli přirozeností lidského vývoje.⁵⁷

Síla Aristotelova argumentu o přirozenosti *polis* spočívá ve vzniku po sobě jdoucích společenství – domácnosti, vsi a *polis*, jejichž účelem je uspokojení lidských potřeb. Fakta, která dokazují že *polis* je přirozená jsou dvojí. Prvním důkazem je, že *polis* je poslední etapou v dějinném vývoji a druhým, že uspokojuje všechny lidské potřeby, tudíž je soběstačná.⁵⁸

Obec je přirozená, protože existuje na základě přirozenosti.⁵⁹ V souladu s touto skutečností je Aristotelés přesvědčen o tom, že co je přirozené je nejlepší, a co je nejlepší je přirozené. Na základě tohoto předpokladu může tak Aristotelés odvodit závěr, že pokud je *polis* pro člověka nejlepší, musí být i přirozená. Přesto se na tento argument výslovně nespolehá a na svém tvrzení, že člověk je „politický živočich“

⁵⁶ ARISTOTELÉS. *Pol.* I, 2, 1252a25-34.

⁵⁷ ARISTOTELÉS. *Pol.* I, 2, 1252b13-35.

⁵⁸ MULGAN, R. G. *Aristotelova politická teorie*, s. 31.

⁵⁹ ARISTOTELÉS. *Pol.* I, 2, 1253a26.

(*politikon zóon*), se snaží přirozenost *polis* prokázat pomocí charakteristických rysů, které jsou biologicky vrozené. Otázkou zůstává, zda se mu tato teorie povedla prokázat, a nakolik je tato Aristotelova teze pouze jeho vlastním mravním přesvědčením.⁶⁰

Když Aristotelés definuje člověka jako „politického živočicha“ doslova tím myslí, že se jedná o člověka, který žije v *polis*. Člověk je ze své přirozenosti předurčen k životu v *polis*, protože je to bytost politická, občanská a v širším smyslu slova bytost „společenská“. A je to právě člověk, který je dle Aristotela „politickým živočichem“ více než jiní živočichové, protože lidský rozum je politická záležitost. Od zvířat se člověk odlišuje řečí a rozumem, které jsou jeho charakteristickým rysem. Ostatní zvířata jsou sice pomocí zvuků taktéž schopna vyjádřit některé ze svých pocitů, ale pouze člověk dokáže racionálně mluvit. Tato schopnost mu umožňuje navazovat bližší kontakt s ostatními lidmi a uzavírat s nimi důvěrné svazky.⁶¹ A proto je naprosto přirozené, že člověk žije ve obci, protože řeč a rozum může uplatnit pouze v rámci společenství. Postavíme-li jedince mimo společnost, popřeme v něm jeho přirozenost, protože ten, kdo ke svému životu nepotřebuje žít ve společnosti, je buď natolik dobrý, že se nemůže jednat o člověka ale o boha anebo je horší než člověk, a pak se jedná o zvíře.⁶²

Přestože je Aristotelés přesvědčen o tom, že lidé touží po životě ve společenství kvůli společnosti samotné, zcela nezávisle na jakémkoli osobním prospěchu, uvědomuje si také, že život v obci může svým obyvatelům poskytnout řadu výhod s tím spojených. Přesto rozhodně popírá, že by se jednalo o jediný důvod, který vede lidi k tomu žít společně. Důvodem pro vznik *polis* byla potřeba dobrého života, a ačkoli touha po hmotném prospěchu také mohla stát za založením *polis*, odmítá,

⁶⁰ MULGAN, R. G. *Aristotelova politická teorie*, s. 33, 38.

⁶¹ VERNANT, J. P. *Počátky řeckého myšlení*, s. 86.

⁶² ARISTOTELÉS. *Pol.* I, 2, 1253a1-5.

že by se jednalo o jediný a hlavní argument, proč si lidé cení života v obci.⁶³

Aristotelés zastává názor, že člověk svoji přirozenost musí hledat. Zprvu to znamená, že se musí naučit správně jednat vůči druhým v rámci *polis*, a posléze nabývá ctností a dokonalých schopností (*areté*), na jejichž základě jedná. Veškerá činnost má nakonec vyústit v dosažení moudrosti. To vše napomáhá jedinci pochopit, proč žije, a jaký účel má jeho existence.⁶⁴

Názory některých řeckých myslitelů, kteří tuto přirozenost *polis* a jejích institucí popírají, se Aristotelés snaží popřít pomocí dvou pojmů – *fysis* a *nomos*. Zatímco pod slovem *fysis* je možné si představit řadu věcí – od přírody, podstaty až po příčiny pohybu, *nomos* se používá pro označení věcí, které vytvořil člověk – pro označení zvyku nebo dohody.⁶⁵

Přirozenou podstatou člověka je snaha o vlastní dobro i v případě, že svého dobra dosáhne na úkor ostatních jedinců, dokonce i svých bližních, k čemuž ho vede jeho vlastní *fysis*. Jde tedy o jistý druh soupeření s ostatními občany *polis*. Oproti tomu zákony, které jsou lidským výtvořem, si kladou za cíl dosažení společného zájmu všech občanů *polis*. Jde tedy o spolupráci všech jejích členů. Zákony jsou umělé dohody a jsou výtvořem *nomu*. Jak Aristotelés, tak i jeho učitel jsou přesvědčení, že zákony, stát a spravedlnost jsou fundamentálně dobré, a je třeba na ně takto pohlížet. Hrají důležitou roli ve vývoji lidské přirozenosti, a proto nemohou být protikladné vůči *fysis*.⁶⁶

Ve své teorii o přirozeném světě, která je známá jako teleologická teorie přírody, Aristotelés uplatňuje své znalosti z oblasti biologie,

⁶³ MULGAN, R. G. *Aristotelova politická teorie*, s. 38 – 39.

⁶⁴ SYNEK, S. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*, s. 231.

⁶⁵ MULGAN, R. G. *Aristotelova politická teorie*, s. 27.

⁶⁶ MULGAN, R. G. *Aristotelova politická teorie*, s. 28; srv. STRAUSS, L. *Obec a člověk*, s. 20 – 23.

na jejichž základě předpokládá, že každý druh má svůj účel. Náš svět se skládá z živých a neživých věcí, které od sebe odlišují různé charakteristické vlastnosti. Přirozený svět byl vytvořen podle určitého vzorce a za jistým účelem, a proto je žádoucí, aby všechny tyto věci rozvíjely své přirozené vlastnosti. Tím, že jednají podle svých schopností, uskutečňují svoji podstatu.⁶⁷

Při aplikaci této teorie na přirozenost člověka a jeho chování se vyskytne problém související s jeho charakteristickými vlastnostmi. Pokud Aristotelés předpokládá, že všechno přirozené je nutně nejlepší a dokonalé, vyvstane v tomto případě otázka, zda je obecně dobré tyto přirozené vlastnosti člověka podporovat anebo je omezit. Jako nesprávná se jeví Aristotelova snaha směřovat vliv okolního prostředí s tím, co je vrozené a považovat hodnoty, které jsou dílem řecké společnosti za charakteristické vlastnosti lidské společnosti.⁶⁸

3.3 Soběstačnost polis

Člověk si od přírody není schopen sám splnit všechny své požadavky, a proto se sdružuje do společenství. Nejnižší formou těchto společenství je domácnost, jejichž postupným spojováním vzniká ves, která umožňuje uspokojit více potřeb, nežli jsou pouze ty základní. Ale ani vsi nestačí na to, aby byly zcela soběstačné, a proto se spojují do vyšších společenství, kterými jsou *polis*. *Polis*, která byla původně stvořena k tomu, aby zajišťovala pouze základní životní potřeby, tak začala umožňovat svým obyvatelům vést blažený život a dosahovat vyšších cílů nežli původně čekali. Tyto vyšší cíle jsou často mylně lidmi považovány za hlavní důvod vzniku *polis*.⁶⁹

⁶⁷ MULGAN, R. G. *Aristotelova politická teorie*, s. 28.

⁶⁸ MULGAN, R. G. *Aristotelova politická teorie*, s. 29 – 30.

⁶⁹ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 31.

Aristotelés rozlišuje soběstačnost na dva různé typy. První forma soběstačnosti se týká zajištění životně nezbytných potřeb a druhá forma splnění požadavku na blažený život. *Polis* je opět jediné společenství, které je schopno zajistit obě tyto formy soběstačnosti. Jakékoli menší společenství by nedokázalo zaopatřit hmotně všechny své členy a splnit jejich požadavky na tzv. vnější dobro. Na druhou stranu větší společenství⁷⁰ by nebylo schopné poskytnout svým občanům život v blaženosti, protože pokud množství obyvatel přesáhne určitý počet, není již možné stát dobře spravovat.⁷¹ Aristotelés se domnívá, že tato velká společenství vznikají za jiným účelem, kterým může být expanzivní politika jejího vládce anebo sledování jeho vlastního prospěchu.⁷²

Jednota *polis* ale není tak velká, aby v ní zanikaly jednotlivé složky. *Polis* se skládá z různých skupin lidí a jednotlivců, z nichž každý disponuje jinými vlastnostmi, na jejichž základě plní rozličné, leč navzájem se doplňující úkoly. Rozmanitost funkcí neznamena i odlišný žebříček hodnot a zájmů.⁷³ Aristotelés naopak považuje za nutné, aby každá složka obce měla svůj účel, protože v případě, že se věnuje pouze jedné činnosti, může být tato činnost provedena dokonale. Stejně jako nástroje, které slouží ke svému účelu.⁷⁴

Problematickou pasáž Aristotelovy teorie představuje ta část, ve které tvrdí, že celek vznikl ve skutečnosti dříve nežli jeho jednotlivé části, tedy že *polis* existovala dříve než domácnost a jednatel. Pokud totiž dojde ke zrušení celku, nebude již žádná z jeho částí znamenat to, co dříve.⁷⁵ Existuje několik možností, jak tuto teorii vysvětlit. Jednou z možností je, že přestože je „*polis* později v řádu vznikání, je dříve v řádu

⁷⁰ Aristotelés má především na mysli národní stát *ethnos*, kam patří například Persie. MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 32.

⁷¹ ARISTOTELÉS. *Pol.* VII, 4, 1326b1-21.

⁷² MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 32.

⁷³ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 40.

⁷⁴ ARISTOTELÉS. *Pol.* I, 2, 1252a26-31.

⁷⁵ ARISTOTELÉS. *Pol.* I, 2, 1253a19-25.

přirozenosti, neboť je konečným cílem, k němuž směřuje společenský vývoj člověka.“⁷⁶

Další vysvětlení spočívá v názoru, že celek může bez jedince existovat, ale naopak, to jest jedinec bez celku, nikoli. Když Aristotelés říká, že *polis* může bez jedince existovat, nemá tím na mysli ztrátu všech jedinců, ale jakéhokoli konkrétního. Člověk si sám není schopen zajistit dobrý život, a proto není možné, aby žil mimo společenství. Pokud je jednotlivec oddělen od *polis*, přestává být člověkem. V knize R. G. Mulgana *Aristotelova politická teorie* je stav, kdy je jedinec oddělen od *polis* přirovnán k ruce, která pokud je od našeho těla oddělena, přestává být rukou, protože již nadále není schopná zastávat svoji roli, pro kterou byla určena.⁷⁷

3.4 Nejvyšší dobro

Aristotelés stejně jako jeho učitel Platón považují dobro za nejdůležitější cíl politiky, a to i přesto, že se jejich konkrétní představa o dobru liší. Platón soustředil svoji pozornost na ideu dobra v V., VI. a VII. knize *Ústavy*. Její hlavní role spočívá v tom, že pokud politici znají ideu dobra, pak ví i co je pro obec nejlepší, a tak mohou vytvořit správnou strukturu obce a odpovídající zákony. Platón považuje ideu dobra za ontologický základ všeho. Jeho zrušením zrušíme i vše ostatní co z něj vyplývá, a co je tudíž dobré.⁷⁸ Proto ideu dobra považuje za nejvyšší formu poznání, které lze dosáhnout výchovou, cvičením a skrze dialektiku.⁷⁹

Aristotelés kritizuje Platónovu představu o všestrannosti dobra a poukazuje na to, že ho nelze zaměňovat se jsoucím. Je zastáncem

⁷⁶ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 43.

⁷⁷ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 43 – 44.

⁷⁸ GADAMER, H. G. *Idea dobra mezi Platónem a Aristotelem*, s. 90.

⁷⁹ PLATÓN. *Resp.* VI, 509e.

běžného života, a proto se i jeho argumenty týkají praktického a všedního bytí a dobra, které je spojené s řádným životem a politikou. Aristotelés se domnívá, že každá věda, umění i praktické jednání směřují k nějakému dobru, a tudíž není možné, aby existovalo pouze jedno vědění o všech dobrech. Každá činnost má svůj cíl, kvůli kterému ji člověk vykonává, protože kdyby tento cíl neexistoval, pokračovali bychom v této činnosti do nekonečna.⁸⁰ Správné cíle jsou určeny společně s mravními ctnostmi a pro mravního člověka jsou zcela samozřejmé, a proto nepředstavují žádný problém. Výběr správných prostředků, které k cíli vedou, zaručuje rozumnost, tj. je úlohou praktického rozumu. Na základě tohoto rozvažování Aristotelés definuje rozumného člověka jako jedince, který je schopen rozpoznat vhodné prostředky, které mu pomohou cíle dosáhnout. Tento cíl představuje nejvyšší dobro.⁸¹

Nejvyšší dobro Aristotelés považuje za něco dokonalého, o co usilují všichni obyvatelé obce, a k čemu směřuje veškerá jejich činnost. Nejvyšším dobrem je život v blaženosti (*eudaimonia*), která je ze všech věcí nejvíce žádaná, tváří se jako dokonalá a soběstačná, a je cílem lidského jednání.⁸² I v tomto názoru se částečně rozchází se svým učitelem. Aristotelés věří, že dobra státu nelze dosáhnout, pokud všichni jeho členové nedosáhnou svého vlastního štěstí.⁸³ Oproti tomu Platón ve své teorii „zbavuje štěstí třídu strážců, ale zároveň trvá na tom, že celý stát má být šťastný“.⁸⁴

Ve své úvaze se Aristotelés dále zabývá tím, „zda lidský život jako takový má nějaký definitivní smysl (*telos*).“⁸⁵ Pokud by nejvyšší dobro neexistovalo, všechno naše jednání by se jevílo jako zbytečné. Stejně tak pokud bychom všechny naše činnosti nasměřovali k dosažení cíle, ale jen

⁸⁰ ARISTOTELÉS. *EN*. I, 1, 1094a1-2; I, 4, 1096a20-31; VI, 13, 1144a7-9.

⁸¹ GRAESER, A. *Řecká filosofie klasického období*, s. 331.

⁸² ARISTOTELÉS. *EN*. I, 5, 1097b20-21.

⁸³ ARISTOTELÉS. *Pol.* VII, 9, 1329a22-2.

⁸⁴ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 114.

⁸⁵ SYNEK, S. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*, s. 25.

pro ně samotné, mohli bychom postupovat donekonečna. Proto musí existovat cíl, kterého chceme dosáhnout pro něj samotný a všechny ostatní věci děláme jen proto, abychom dostali to, co si přejeme. O blaženosti však nelze mluvit jako o nějaké obecné věci, protože může pro každého znamenat něco jiného. Pro vzdělance a lidi prakticky založené může představovat ctnost, rozumnost nebo moudrost, pro nevzdělance rozkoš nebo slast, pro jiného majetek a jeho užívání.⁸⁶ Závisí taktéž na konkrétní situaci, ve které se nacházíme, a čeho se nám nedostává. Například pokud jsme hladoví, našim cílem je hlad utiřit.⁸⁷

Avšak i samotné cíle se nám po jejich dosažení mohou časem zdát jako ne zcela uspokojivé. To vše poukazuje na relativnost cílů, jak ve svém výkladu uvádí R. Spaemann.⁸⁸ Jako příklad lze uvést člověka, který je zdravý. Přesto si tento fakt nijak neuvědomuje a považuje ho samozřejmý. Proto je jeho cílem například bohatství nebo sláva. V momentě, kdy takový člověk onemocní, pochopí, že mnohem důležitější je pro něj v tu chvíli být zdravý a o slávě přestane uvažovat. Dochází u něj k přehodnocení cílů. Tato situace tedy dokazuje nestálost našich cílů, které jsou zásadně ovlivněny vnějšími okolnostmi a spolu s nimi se mění a vyvíjí. Naše štěstí je velmi zranitelné a závislé na vnějších podmínkách. Náhlá nehoda nebo pohroma může naše štěstí zmařit nezávisle na tom, jak ctnostný život vedeme.⁸⁹

Proto, abychom náležitě prozkoumali podstatu blaženosti je nutné, abychom svoji pozornost věnovali ctnosti, protože blaženost představuje z hlediska dokonalé ctnosti určitý druh činnosti duše. A protože se jedná o lidskou blaženost, je třeba se zaměřit na lidskou ctnost, ale nikoli fyzickou, nýbrž psychickou, respektive duševní činnost. Z tohoto je tedy

⁸⁶ ARISTOTELÉS. *EN. I, 3, 1095b16-25.*

⁸⁷ SYNEK, S. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*, s. 22.

⁸⁸ SYNEK, S. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*, s. 22 – 23.

⁸⁹ SHERMAN, N. *Úvod do díla Aristotle's Ethics: Critical Essays*. s. VIII.

patrné, že politik musí mít určité povědomí o duši, stejně jako lékař musí dokonale znát lidské tělo.⁹⁰

3.5 Mravní a rozumové ctnosti

Za ctnost označujeme „stálou vlastnost nebo stav, díky němuž se člověk anebo to co dělá, stává dobrým.“⁹¹

Koncepcí dobrého života se podrobně zabývá Aristotelés v díle *Etika Níkomachova*. Snaží se dokázat, že lidské ctnosti je třeba spojit s politickou teorií a tím dokázat, že teorii nelze od praxe oddělit, protože politická nauka zahrnuje poznatky ostatních praktických věd a říká, co mají lidé dělat, a čeho se mají naopak vyvarovat, a tím dosáhnout dobra obce. Politická nauka je tedy jakýsi druh nauky o obci.⁹²

Duše (*psyché*) se skládá ze dvou složek – rozumné a nerozumné. Nerozumná složka se dále dělí na vegetativní část, která souvisí s růstem a výživou. Jedná se tedy o složku, která je společná pro všechny, kteří přijímají potravu. Rozumná složka duše nabádá zdrženlivé lidi k tomu, co je nejlepší. Avšak existuje ještě jedna složka, která se jeví mimo rozum, odporuje mu a jde opačným směrem podobně jako u nezdrženlivých lidí. I nerozumná složka má však část, která částečně rozumem řídí a poslouchá ho. Na základě těchto rozdílů Aristotelés rozlišuje duševní zdatnosti na mravní a rozumové.⁹³

Mravní neboli etické ctnosti vznikají ze zvyku, a tudíž nám nejsou dány přirozeně, protože nic co je nám dáno přirozeně nelze zvykem změnit. Týkají se charakteru a patří sem například spravedlnost, velkomyslnost, dobrá povaha, přátelskost, pravdomluvnost, uměřenost a vtípnost. K těmto mravním ctnostem má být člověk veden už od mládí

⁹⁰ ARISTOTELÉS. *EN*. I, 13, 1102a17-22.

⁹¹ ARISTOTELÉS. *EN*. II, 5, 1106a23-24.

⁹² ARISTOTELÉS. *EN*. I, VI.

⁹³ ARISTOTELÉS. *EN*. I, 13, 1102a27-35; I, 13, 1102b14-18; I, 13, 1102b35-1103a6.

správnou výchovou. Rozumové ctnosti pochází většinou z učení, a proto je k nim zapotřebí dostatek času a zkušenosti. Patří sem rozumnost, která je ctností usuzovací stránky duše, chápání a moudrost, která je ctností poznávací stránky duše.⁹⁴

Stejně jako u ostatních umění se ctnostem učíme na základě činnosti. Nejlépe se totiž něčemu naučíme, pokud to sami činíme. Protože stejně tak jako ten, kdo staví, se stává stavitelem, tak i ten, kdo spravedlivě jedná, stává se spravedlivým. Avšak každá ctnost vzniká i zaniká na základě stejných příčin, a tak stavitelé mohou být dobří i špatní, a stejně tak lidé spravedliví a nespravedliví. Kdyby tomu tak nebylo, tak by nebylo zapotřebí učitelů, protože lidé by se už jako špatní nebo dobří rodili. K tomu, aby tedy člověk vedl ctnostný život, není zapotřebí pouze teoretických zkušeností získaných studiem, ale také výchovy, která kombinuje teorii s praxí. Dále vzory, které nás inspirují k jejich napodobování v různých činnostech a rozhodování v životních situacích.⁹⁵

U všech ctností je taktéž zapotřebí, aby se užívaly uměřeně. Stejně jako příliš skromné anebo příliš tučné jídlo ničí naše zdraví, tak i člověk, který se všemu vyhýbá a všeho se bojí, se stává zbabělým. Naopak člověk, který se ničeho nebojí a všemu vychází vstříc, je příliš smělý. Proto nedostatkem nebo naopak nadbytečností tyto ctnosti zanikají a svoji existenci si zachovávají pouze díky kompromisu mezi těmito dvěma stavy.⁹⁶

Z toho vyplývá, že vše špatné náleží nadbytku a nedostatku, střed připadá ctnosti. V peněžních záležitostech je například středem štedrost, nedostatkem lakomství a nadbytkem marnotratnost. Středem mezi příliš bázlivým a příliš smělým jedincem je statečný člověk. Ovšem i tento střed

⁹⁴ ARISTOTELÉS. *EN.* II, 1, 1103a15-21.

⁹⁵ ARISTOTELÉS. *EN.* II, 1, 1103b10-14.

⁹⁶ ARISTOTELÉS. *EN.* II, 2, 1104a15-27.

mezi nadbytkem a nedostatkem není u všech lidí stejný, stejně jako namáhavý fyzický výkon může být pro začátečníka příliš těžký, ale pro atleta se může zdát snadný. Každý se tedy snaží najít střed, ale nikoli střed činností a věcí obecně, ale střed vzhledem k nám.⁹⁷

Existují však city a jednání, které jsou špatné samy o sobě a nikoli pro jejich nedostatek nebo nadbytek. Je to krádež, vražda,⁹⁸ závist anebo škodolibost, které nejsou nikdy správné. Člověk ale také může vykonat něco špatného, protože je k tomu pod hrozbou donucen někým druhým, případně vnějšími okolnostmi anebo se může toho činu dopustit nevědomky.⁹⁹

O tom, že pochybené jednání není důsledkem kategoriální chyby, ale pouze nepochopeným jednáním a jako takové, protože bylo založené na omylu, nemůže být nazýváno špatným, se nás ve své analýze snaží přesvědčit i P. Kontos. Ten toto jednání označuje za nešťastné. Zároveň však stejně jako Aristotelés odlišuje špatné jednání od jednání, které je způsobené omylem.¹⁰⁰

Mimo tyto ctnosti existuje ještě jedna skupina, které je zapotřebí k tomu, aby člověk vedl blažený život. Aristotelés označuje tuto skupinu za tzv. vnější dobra. Jedná se o nástroje nebo prostředky, které nejsou dobré sami o sobě, ale jejichž kladného působení je zapotřebí, a bez nichž je nesnadné nebo skoro nemožné konat krásné věci.¹⁰¹

⁹⁷ ARISTOTELÉS. *EN*. II, 1, 1107a1-7; II, 5, 1106b1-7.

⁹⁸ V období vzniku *polis* došlo ke změně pohledu na vraždu, která v této době přestává být vnímána jako soukromá záležitost, ale stává se věcí celé *polis*. Nejednalo se již více pouze o hanbu pro rodinu vražedníka, ale pro celé společenství. Pokud někdo způsobí újmu druhému, dochází tak k poškození celého společenství. Zabití spoluobčana může ve společnosti vyvolat stejnou reakci a pocity jako by se jednalo o zločin vůči vlastnímu příbuznému. Proto i trestní postih viníka je organizovaný v rámci obce, aby došlo k jejímu očistění. VERNANT, J. P. *Počátky řeckého myšlení*, s. 51, 53.

⁹⁹ ARISTOTELÉS. *EN*. II, 6, 1107a10-15; III, 1, 1109b35-1110a2.

¹⁰⁰ ČAPEK, J. *L'action morale chez Aristote. Une lecture phénoménologique et ses adversaires actuels*. s. 144.

¹⁰¹ ARISTOTELÉS. *EN*. I, 9, 1099a33-34.

Jsou to zdraví, bohatství, přátelství a trocha štěstí.¹⁰² Absence tohoto vnějšího dobra může připravit jedince o ztrátu nejen jeho vnitřní hodnoty, ale obecně o dobré žití jako takové.¹⁰³

Ve své úvaze o vnějších dobrech Aristotelés zvažuje otázku, do jaké míry se nám těchto dober dostává úsilím, a nakolik jsou záležitostí náhody. Domnívá se však, že přičítat náhodě něco co je největší a nejkrásnější by bylo příliš falešné. Kdyby nebylo v lidských možnostech si vlastním úsilím zajistit dobrý život, nestál by lidský život za žití. S touto problematikou souvisí i otázka sebevraždy, které se blíže věnuje Aristotelés ve svém díle *Etika Eudémova*, a kde se zamýšlí nad tím, jaké hodnoty jsou pro jedince v životě důležité.¹⁰⁴

Aristotelés volí kompromis, když říká, že samotný materiální blahobyt, urozený původ a moc není zárukou blaženého života, avšak na druhou stranu bez materiálního zajištění člověk nemůže být také zcela šťastný. Není totiž možné, aby člověk jednal správně, pokud se mu nedostává nutných prostředků. Žádný člověk také nemůže žít v blaženosti, pokud žije osamělý, bez dětí a přátel nebo je nízkého původu či je ošklivý, tedy bez určité vnější pohody.¹⁰⁵

Dobrý život zahrnuje kromě mravních ctností a vnějších dober ještě rozumové (dianoetické) ctnosti, které se na rozdíl od praktických ctností zaměřují na věci, které jsou stálé a neměnné. Aristotelés považuje tyto ctnosti za klíčové pro lidskou blaženost. Opět se ale snaží najít kompromis mezi myšlením filosofů a běžnými lidmi, když říká, že mravní ctnosti odpovídají více našim lidským než božským vlastnostem, ale pro

¹⁰² MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 11.

¹⁰³ NUSSBAUMOVÁ, M. C. *Křehkost dobra*, s. 67.

¹⁰⁴ NUSSBAUMOVÁ, M. C. *Křehkost dobra*, s. 601, 606.

¹⁰⁵ ARISTOTELÉS. *EN. I, 9, 1099b3-5*.

lidskou dokonalost jsou stejně nezbytné jako rozumové ctnosti, protože člověk je na city a žádosti poután.¹⁰⁶

K dosažení blaženého života je tedy zapotřebí „tří dober“ – vnějšího dobra, který souvisí s materiálním zajištěním, tělesných a duševních dober, přičemž vnějších dober je zapotřebí pouze tolik, aby umožňovala žít ctnostný život.¹⁰⁷

Za ideální Aristotelés považuje takový stav, kdy jedinec staví filosofické nazírání o věčných pravdách nade vše, ale zároveň svůj život tráví s přáteli a rodinou. To vše za pomoci přiměřeného majetku a trochu štěstí. Tohoto ideálu však nemohou dostát všichni obyvatelé *polis*. Je to dáno například tím, že k využití rozumových i mravních ctností je zapotřebí dostatek volného času a ekonomické zajištění, což jistě nemají všichni, stejně jako schopnost filosofovat. Navíc je k tomu, aby jedna skupina lidí byla náležitě zabezpečena zapotřebí jiné skupiny, jejíž námaha zajišťuje odpovídající ekonomickou a technickou úroveň společnosti. Tato skupina, kterou představují otroci, je ze života v ctnosti automaticky vyloučena.¹⁰⁸

¹⁰⁶ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 12.

¹⁰⁷ ARISTOTELÉS. *Pol.* VII, 1, 1323a25-27.

¹⁰⁸ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 13.

4 FORMY ZŘÍZENÍ POLIS

Aristotelés se ve svém díle *Politika* nezabývá pouze *polis* jako takovou, ale také formou jejího zřízení. Jak už zde bylo řečeno v V. a IV. století vznikají nové filosofické koncepce, které ovlivnila politická a společenská dění. Ve společnosti se začal rozvíjet ideál soběstačnosti a snaha oprostít se od politického života.¹⁰⁹ Jiný názor zastával Sókratův žák Platón, který nebyl velkým příznivcem demokracie stejně jako řada jiných intelektuálů této doby. Jeho negativní postoj vůči demokratickému zřízení byl navíc upevněn ztrátou jeho učitele, který byl obžalován ze záporného působení ve vzdělávání mládeže a odsouzen k vypití poháru s jedem. Platón byl ochotný zasahovat do situace ve svém domovském městě a jeho teorie absolutního vědění se shledávala s kritikou nejen jeho velkého protivníka v oblasti vzdělání Isokrata, ale i jeho nejnadanějšího žáka Aristotela. Isokratés i Aristotelés pochybovali o tom, že veliké nároky na vědění, které měl Platón, mohou být užitečnými i v politické praxi.¹¹⁰

Isokratés si zároveň uvědomoval nutnost řeckého sjednocení, ve kterém hlavní roli přisuzoval Filipu Makedonskému, což nutně vede k Aristotelovi jako učiteli syna Filipa Makedonského – Alexandra. Odtud pramení Aristotelova nauka o ústavě, ve které *polis* doporučuje umírněnou demokracii, ale v oblasti zahraničních politických zájmů soudí, že je lepší, pokud se o ně postará monarchie. Tento názor je založen na makedonské představě, podle které má být základ řeckých obcí zachován, ale zahraničně-politické a vojenské kompetence mají být svěřeny monarchii.¹¹¹

Aristotelés byl přesvědčen o tom, že podstatou veškerých politických konfliktů jeho doby je střet dvou skupin na opačných stranách

¹⁰⁹ Viz. kapitola 3.1 této práce.

¹¹⁰ GRAESER, A. *Řecká filosofie klasického období*, s. 16.

¹¹¹ GRAESER, A. *Řecká filosofie klasického období*, s. 16.

ekonomické sféry – chudých a bohatých, z nichž každá podporovala jiný typ zřízení (chudí demokracii a bohatí oligarchii) s různými politickými hodnotami (demokracie svobodu a oligarchie bohatství).¹¹²

4.1 Úloha občana

Dříve než se Aristotelés pouští do analýz jednotlivých forem zřízení obce, zabývá se pojmem občan, protože „řecká *polis* jako věc politická se stává z občanů,“¹¹³ a také tím, co občanství znamená. Tento pojem souvisí jak se zřízením obce, tak především s rozdílem mezi občanem a člověkem, protože „člověk je více než občan či obec“.¹¹⁴

Poskytnout jednoznačnou odpověď na otázku, kdo je to občan, není snadné, neboť například ten, kdo je občanem demokracie, nemusí být nutně občanem oligarchie a naopak. Aristotelés říká, že být občanem znamená náležet k nějakému typu politicky organizovanému celku. Toto společenství se nazývá stát a je charakteristické množstvím občanů. Pouhý pobyt na stejném místě však nedělá z člověka občana, protože pak by řádnými občany mohli být i otroci nebo cizinci. Stejně tak držba zákonných práv nedělá z nikoho občana, protože právo podat žalobu a být žalován mohou mít i cizinci. Naopak práva, která charakterizují občanství, jsou ta, která umožňují uplatňování spravedlnosti a možnost účastnit se na politickém úřadu (*arché*).¹¹⁵

Je nutné vymezit, o jaký druh politického úřadu se jedná. Aristotelés rozlišuje dva úřady v závislosti na čase, který může jedinec v úřadě zastávat. Úřad, který nemůže jedna a ta samá osoba zastávat dvakrát anebo po uplynutí stanovené lhůty, nazývá jako „určitý“. Oproti tomu

¹¹² MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 81.

¹¹³ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 69.

¹¹⁴ Když L. Strauss mluví o tom, že člověk znamená více než občan, má tím na mysli jen to nejlepší a nejvyšší v člověku, které jako jediné přesahuje obec. STRAUSS, L. *Obec a člověk*, s. 57.

¹¹⁵ ARISTOTELÉS. *Pol.* III, 1, 1274b39-1275a19.

členství v porotě a sněmu, který Aristotelés pro rozlišení označuje jako „neurčitý“ nemá pevně vymezenou dobu zastávání úřadu. Právě ti jedinci, kteří zastávají tyto časově neomezené pozice, jsou považováni za pravé občany.¹¹⁶

Aristotelés následně zdůrazňuje, že i tato definice občanství má pouze omezenou platnost. Řád, který určuje jedinci postavení ve společnosti, má povahu politického režimu. A protože existuje více podob politických režimů, existují i různá měřítka, která určují vzájemné vztahy v rámci celku, počet aktivních občanů a stupeň jejich účasti na veřejné správě. Proto se stávající definice hodí spíše na definici občana v demokracii, ale nikoli v jiných zřízeních, kde nedochází k pravidelným setkáním lidového sněmu, ale pouze k mimořádným schůzím rady. Aby nemohly vzniknout žádné pochybnosti, Aristotelés následně definici doplňuje, a občanem nazývá toho, kdo má právo účasti na poradních nebo soudních úřadech. I když všichni občané nepřispívají stejnou měrou k naplnění úlohy státu, jsou všichni tito politicky angažovaní lidé považováni za občany v pravém slova smyslu.¹¹⁷

Ve své úvaze o občanství se Aristotelés zamýšlí i nad kvalitou člověka. Tu posuzuje na základě dvou hledisek – z hlediska občanství a z hlediska lidství. Dobrý člověk totiž nemusí znamenat to samé jako dobrý občan. Když mluvíme o dobrém občanovi, máme na mysli jeho vztah k platným zákonům ve státě, ve kterém žije. V případě lidství mluvíme o konkrétních lidských kvalitách občana, které souvisí s jeho vztahem k zákonům jako člověka. Dobrý stoupenec demokracie nemusí být dobrým občanem v oligarchii a naopak. Asi nejbliže se stavu, kdy je dobrý občan zároveň i dobrým člověkem blíží aristokratické režimy,

¹¹⁶ ARISTOTELÉS. *Pol.* III, 1, 1275a24-33.

¹¹⁷ ARISTOTELÉS. *Pol.* III, 1, 1275b5-20.

kde jsou ctnosti a politické funkce navzájem provázané. Jejich nevýhodu však Aristotelés spatřuje v tom, že pouze malá část lidí je ctnostná.¹¹⁸

4.2 Druhy ústav

Po své analýze občanství Aristotelés přistupuje k rozpravě o jednotlivých typech ústav. Občané *polis* se podílí na politických úkolech, které vyplývají z občanství, a to je vymezeno druhem zřízení.¹¹⁹ Ústava představuje soubor základních pravidel, které rozhodují o typu politického režimu. Představuje tak nejvyšší politickou autoritu, která určuje suverenitu vlády a určuje totožnost *polis*. Změní-li se zřízení obce nedochází k jejímu zániku, avšak stane se v určitém smyslu jinou obcí. Nedochází sice k celkové přeměně, ale dochází ke změně jejího cíle, což je jedna z nejzásadnějších vlastností obce. Tento stav přirovnává Aristotelés k hercům, kteří jednou vystupují v komedii a podruhé v tragédii. Přestože povaha her je odlišná, stále v ní vystupují ti samí herci.¹²⁰

Občané *polis* by měli být jednotní ve snaze dosáhnout společného cíle obce, přičemž úsilí o prosazení tohoto cíle, který představuje dobro a schopnost chránit zřízení společenství, je závislé na ctnosti dobrého občana. Každé společenství dodržuje jiné hodnoty a kvality některých zřízení nemusí být nezbytně dobré. Pokud je zřízení špatné, občan sleduje nevhodné cíle, protože ctnost občana je závislá na ctnosti zřízení.¹²¹

Při svém zkoumání ústav Aristotelés stejně jako jeho učitel považuje za rozhodující kritérium pro určení typů ústavních řádů spravedlnost. Spravedlností je zde myšlena určitá forma rovnosti mezi

¹¹⁸ ARISTOTELÉS. *Pol.* III, 4, 1277a13-15; III, 5, 1278a15-1278b5.

¹¹⁹ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 72.

¹²⁰ ARISTOTELÉS. *Pol.* III, 3, 1276b1-6; III, 6, 1278b9-15; srv. STRAUSS, L. *Obec a člověk*, s. 55.

¹²¹ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 74.

občany. Přestože ve všech státech existuje vláda, a pokud existuje vláda, musí být i poddaní, Aristotelés vždy požaduje, aby byla zachována spravedlnost, čímž se snaží říct, že ať je politická moc v rukou skupiny nebo jedince, vždy je nutné, aby vládla ku prospěchu všech občanů. Z toho vyplývá, že Aristotelés je přesvědčen, že spravedlnost může být přítomna ve všech politických režimech. Pokud vládnoucí skupina nejedná s ohledem na dobro všech občanů státu, ale pouze omezené skupiny lidí, pak nemůže být spravedlivá.

Na rozdíl od Platóna Aristotelés pohlíží ve svém výkladu politických režimů na tuto problematiku v různých rovinách, z nichž zásadní roli hraje analýza politických zkušeností. Svým předchůdcům vyčítá přílišnou zaujatost hledáním ideálního typu ústavy, i když ve své kritice uznává, že to odpovídá základním povahovým rysům člověka, tj. touze po dokonalosti. On sám však zvažuje i ty druhy režimů, které definuje jako pomatené. Zároveň také říká, že politické režimy nejsou konstantním subjektem, který je možné zobecnit bez přihlédnutí k aktuálním poměrům. Vždy je třeba zohlednit dané prostředí a zvolit druh režimu podle toho, jak snadné je dosáhnout stanového cíle politického života. Může se totiž stát, že v některých situacích je vhodnějším typem demokracie a v jiných zase oligarchie.¹²²

Aristotelés se ve své druhé knize *Politiky* snaží najít nejlepší zřízení obce pro lidi tak, aby mohli žít život podle svých přání. Ve své klasifikaci rozlišuje podle dvou kritérií 6 typů ústav. Prvním kritériem je počet lidí, kteří vykonávají nejvyšší autoritu. Může se jednat o jedince i skupinu lidí. Druhým hlediskem je to, zda vládnoucí skupina respektuje zákony anebo jich zneužívá ve svůj vlastní prospěch.¹²³

¹²² ARISTOTELÉS. *Pol.* IV, 1, 1288b23-28.

¹²³ ARISTOTELÉS. *Pol.* II, 1, 1260b29; III, 6, 1279a29-31.

Na základě těchto hledisek, která byla založena na tehdy běžné praxi, rozlišuje tři dobrá zřízení obce, ve kterých dochází ke spravedlivému uplatňování moci – vlada jednotlivce s ohledem na společný zájem (království), vlada několika s ohledem na společný zájem (aristokracie) a vlada mnoha s ohledem na společný zájem (politeia). K typům ústav, ve kterých naopak nedochází ke spravedlivému uplatňování politické moci patří vlada jednotlivce ve vlastním zájmu (tyranida), vlada několika ve svém vlastním zájmu (oligarchie) a vlada mnoha ve svém vlastním zájmu (demokracie). Nespravedlnost těchto druhů ústav spočívá v tom, že se v nich nebere ohled na prospěch všech jedinců, ale pouze na prospěch vyvoleného (tyranie), nebo menšiny (oligarchie) či většiny (demokracie). Hranice různých druhů režimů, ale nelze pevně stanovit. Jak demokracie, tak oligarchie může vykazovat prvky tyranie, stejně tak tyranovi se může dařit vyvolávat dojem demokratického vládce.¹²⁴

Při svém bádání o ideálním uspořádání obce Aristotelés věnuje velkou pozornost dvěma úpadkovým formám zřízení obce – demokracii a oligarchii, protože se jedná o dvě zřízení, která se vyskytují nejčastěji. Na obou režimech neshledává pouze negativa, ale i pozitiva, na jejichž základě vyvozuje závěr, že vhodné uspořádání obce není ani demokracií ani oligarchií, ale něčím uprostřed. Jedná se o smíšený druh zřízení, který nazývá *politeia*.¹²⁵

4.3 Ideální formy zřízení

Pro Aristotela je při určení ideální formy politického režimu důležitá spíše forma vlády než politický režim. Za ideální formu zřízení považuje

¹²⁴ ARISTOTELÉS. *Pol.* III, 7, 1279a32-1279b10.

¹²⁵ V *EN* dává Aristotelés přednost méně neutrálnímu výrazu timokracie, kterou považuje za nejhorší z dobrých forem zřízení. Píše o ní jako o zřízení, které přenáší vládu na množství. V otázce majetku jsou si všichni rovní. Jejím zhoršením vzniká demokracie, protože tato dvě zřízení spolu hraničí. ARISTOTELÉS. *EN.* VIII, 12, 1160b17-19.

tu, která vládne ku prospěchu vládců i ovládaných. Tuto podmínku splňují království, aristokracie a *politeia*.

4.3.1 Království

Podobně jako Platón považoval království za nejlepší z dobrých zřízení obce, tak ani Aristotelés nebyl jeho odpůrcem. Království stejně jako tyranida je vládou jednotlivce, čímž vylučuje z aktivní účasti na politickém rozhodování většinu obyvatel. Liší se však cíli svého zájmu. Přestože král činí všechno podle své vlastní vůle, vládne ku prospěchu všech.¹²⁶ Vláda krále je vládou „svobodnou“ a lze ji přirovnat k vládě otce nad dětmi. Králové vládou dobrovolným poddaným a jejich snahou je usilovat o čest.¹²⁷

Na krále jsou kladeny mimořádné požadavky. Musí se jednat o člověka, který svými ctnostmi vyniká nad všechny ostatní. Po člověku, který má takovou převahu nad ostatními není možné požadovat, aby střídavě vládl a byl ovládán jako je tomu například v demokracii. Takový člověk se musí stát neomezeným vládcem a je nutné jej poslouchat.¹²⁸ Aristotelés však realisticky dodává, že takového jedince je ve skutečném životě téměř nemožné nalézt.

Aristotelés rozlišuje podle způsobu vlády pět různých druhů království. Prvním typem je lakónská ústava, kde je král zodpovědný pouze za vojenské a náboženské záležitosti. Spíše než království představuje tento typ druh svrchovaného a doživotního vojevůdcovství. Dalším typem je směs království a tyranidy, který je obvyklý například mezi barbary, neboť ty jsou povahou od přirozenosti otročtější a snadněji snášejí despotickou nadvládu. Na rozdíl od tyranidy jsou však v tomto typu vlády panovníci svými poddanými uznáváni, a proto jim mohou svěřit svou

¹²⁶ ARISTOTELÉS. *Pol.* III, 16, 1287a2.

¹²⁷ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 86.

¹²⁸ ARISTOTELÉS. *Pol.* III, 17, 1288a16-29.

ochranu do vlastních rukou. Dále se oproti tyranidě liší tím, že tito vládci vládnou v souladu se zákony a s vůlí poddaných, kdežto tyrany zákony nijak neomezují. Třetí druhem království je *aisymnéteia* neboli volitelná tyranida, která existovala v dřívějším období řeckých dějin. Od barbarské se liší tím, že sice vládne v souladu se zákonem, ale není dědičná. Tyto tři výše vyjmenované monarchie jsou despotické pro tyranský způsob vlády. Zároveň se ale zakládají na vůli poddaných, a proto se jedná o královské vlády. Čtvrtým typem je království herojské doby, které je založeno na svobodné volbě poddaných a nenesé rysy tyranie. Královský úřad je dědičný a králové svým poddaným vládnou podle zákona. Původně byla jejich moc neomezená, ale s postupem času ztráceli své pravomoci, až jim zůstaly pouze určité vojenské funkce. Posledním typem je království, kde vládne jeden člověk, který o všem rozhoduje. Aristotelés tento typ přirovnává k domácnosti, kde je hlava domácnosti naprostým pánem a vládne všem jejím ostatním členům. I v tomto druhu království má král neomezený vliv na společenství, a proto lze jeho vládu označit za neomezenou.¹²⁹

Po své klasifikaci pěti různých druhů království Aristotelés říká, že další pozornost si z nich zaslouhují pouze dva druhy, a to první typ – lakónský, a poslední - absolutní. Ostatní jsou mezi nimi a jejich moc je menší než u neomezeného království, ale větší než u království lakónského.¹³⁰ Oproti tomu lakónské království je důležitý typ vojevůdcovství a absolutní království je významné z hlediska filosofického a teoretického. Obecně však lze říci, že Aristotelés považuje království za typ vlády, který se spíše hodil do ranějších stádií politického vývoje, a který není příliš vhodný pro soudobé řecké *polis*.¹³¹

¹²⁹ ARISTOTELÉS. *Pol.* III, 14, 1285a1-1285b33.

¹³⁰ ARISTOTELÉS. *Pol.* III, 15, 1285b33-38.

¹³¹ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 88.

4.3.2 Aristokracie

Aristokracie má být vláda nejlepších mužů, tj. „ctnostných mužů, kteří dokážou zajistit ctnostný druh vlády, který směřuje k obecnému dobru“.¹³² Nevýhodu aristokracie spatřuje Platónův žák v nevyrovnaném rozdělování politických funkcí. Aristokracie má být vládou těch nejlepších, kterých je menšina, což znamená, že většina obyvatel obce je z aktivní účasti na politickém životě vyloučena, stejně jako z výhod s touto účastí spojených. V tom tedy spočívá největší nespravedlnost aristokracie. Aristotelés rozlišuje tři druhy aristokracie, ale protože je aristokracie poměrně vzácnou formou zřízení nevěnuje jim moc pozornosti. Ve své stručné charakteristice popisuje tyto typy jako smíšené, které kromě ctnosti využívají ještě dalších principů. V prvním případě spojuje ctnost s bohatstvím jako v Karchédonu (Kartágo), v druhém případě ctnost s vládou lidu jako ústava Lakedaimoňanů (Sparta), a poslední typ zahrnuje prvky politických zřízení, které se kloní k oligarchii.¹³³

Vinou špatnosti vládnoucích, kteří nejvíce hledí pouze na to, aby sami zbohatli, přechází aristokracie v oligarchii. Vládci přidělují úřady sami sobě a těm, kteří nejvíce usilují o bohatství, a tak nevládnou ti nejzdatnější.¹³⁴

4.3.3 Politeia¹³⁵

Aristotelés považuje *politeiu* za horší formu zřízení než království a aristokracii, ale zároveň ji nadřazuje všem třem zvráceným formám zřízení – oligarchii, tyranii a demokracii.¹³⁶ Definuje ji jako vládu množství

¹³² MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 80.

¹³³ ARISTOTELÉS. *Pol.* IV, 7, 1293b14-22.

¹³⁴ ARISTOTELÉS. *EN.* VIII, 12, 1160b11-17.

¹³⁵ *Politeia* se do češtiny zpravidla překládá jako ústava či státní zřízení nebo jako *politeia* pokud chceme odkázat na zvláštní druh zřízení. Aristotelés používá stejný výraz ve více případech, a proto občas z textu jasně nevyplývá, který význam má na mysli. MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 97.

¹³⁶ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 129.

v zájmu obecného prospěchu,¹³⁷ jejíž účelem je kombinace určitého množství bohatství a osobní svobody.¹³⁸ Nejedná se pouze o kompromis mezi demokracií a oligarchií, ale také o kompromis mezi zájmy chudých a bohatých lidí. Je to tedy jakási střední cesta přinášející vládu těch, kteří neprahnou příliš po přepychu a nejsou příliš vládychtiví. Zároveň ale netrpí manýry a občanskou nezodpovědností chudých lidí, z čehož vyplývá, že by měli být nejbližší zájmům středních vrstev.¹³⁹ Střední vrstva se velikostí svého majetku, když už ne svými mravními ctnostmi, rovná občanům ideálního státu. Aristotelés se snaží prokázat nadřazenost střední třídy, ale pokud nějaká existuje, je důsledkem jejího postavení ve společenské struktuře. Na druhou stranu má Aristotelés pravdu v tom, že střední třída má stabilizující vliv na společenství, a ta společenství, ve kterých je významná, jsou politicky mnohem stabilnější než ta, která jsou rozdělena na bohaté a chudé.¹⁴⁰

Politeia je druh zřízení, který pokud se vůbec vyskytoval, byl velmi vzácný, protože střední třída není obvykle početná. Jednalo se spíše o abstraktní vzor, který měl sloužit jako kritérium k měření míry zvrácenosti odlišných forem demokracie a oligarchie, a o který se oligarchické a demokratické státy mohly pokoušet, i když ho nemohly zcela dosáhnout.¹⁴¹

4.4 Zvrácené formy zřízení

Zvrácené formy vlády pro Aristotela znamenají vlády despotické, protože se starají pouze o zájmy vládnoucích.¹⁴² Za nejhorší ze zvrácených forem Aristotelés považuje tyranii, poté oligarchii a nejméně špatnou shledává demokracii. Jedním z důvodů pro toto

¹³⁷ CABADA, L., KUBÁT, M. a kol. *Úvod do studia politické vědy*, s. 328.

¹³⁸ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 82.

¹³⁹ LHOTÁK, R. *Politeia*. Dostupné z: <http://www.fragmenty.cz/archiv/j1287.htm>.

¹⁴⁰ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 136 – 139.

¹⁴¹ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 99, 140.

¹⁴² ARISTOTELÉS. *Pol.* III, 6, 1279a1-21.

členění je, že tyranie vzniká zvrácením nejlepší formy zřízení – království a oligarchie druhé nejlepší formy – aristokracie. Demokracii dává před oligarchií přednost Aristotelés proto, že ji považuje za stabilnější formu vlády.¹⁴³ Demokracie směřuje k tomu, aby měly větší podíl na vládě střední vrstvy, které jsou ze všech nejvíce stabilní. Naopak oligarchie je více nestabilní díky rozbrojům mezi členy vládnoucí skupiny.¹⁴⁴ To ale neznamená, že každá demokracie má přednost před oligarchií. Tato klasifikace je závislá na jednotlivých druzích obou zřízení a míře, v jaké se blíží *politeii* na jedné straně anebo jejich krajním podobám na straně druhé. To znamená, že například umírněný typ oligarchie je obvykle upřednostňován před extrémní podobou demokracie.¹⁴⁵

4.4.1 Demokracie

Principem demokracie je vláda chudých a svobodných občanů.¹⁴⁶ Tyto dva základní rysy demokracie – vláda většiny, protože právě většina lidí je chudých a rovnost jejich občanů, kteří jsou svobodní, určují povahu demokracie jako vládu, kdy největší moc je svěřena do rukou prostého lidu. Ten činí rozhodnutí na základě usnesení většiny. Nutno však podotknout, že pro Aristotela jsou občané svobodní pouze, pokud dodržují zákony.¹⁴⁷ Zákony jsou nutným předpokladem fungování společnosti, ale zároveň je jejich úkolem vychovávat k uměřenosti a spravedlnosti.¹⁴⁸

V řeckém světě získala demokracie svoji nejrozvinutější podobu v Athénách v V. a IV. století před Kristem. Vláda lidu se uskutečňovala

¹⁴³ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 142.

¹⁴⁴ ARISTOTELÉS. *Pol.* IV, 11, 1296a13-18; V, I, 1302a8-13.

¹⁴⁵ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 144.

¹⁴⁶ ARISTOTELÉS. *Pol.* III, 8, 1279b18-19.

¹⁴⁷ ARISTOTELÉS. *Pol.* III, 15, 1286a37-38.

¹⁴⁸ SYNEK, S. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*, s. 241.

zejména ve dvou institucích: lidovém sněmu (*ekklesia*) a lidovém soudu (*heliaia*).¹⁴⁹

Sněm se scházel zhruba 40 krát do roka a účast na něm byla placená. Členové byli svobodní athénští muži obvykle starší 21 let, vyloučení z něj byli cizinci, otroci a ženy. Sněm měl zákonodárné, výkonné a soudní kompetence. Specifickým právem sněmu bylo použít institutu tzv. *ostrakismu*, který spočíval v možnosti vyhostit ze země politika na 10 let v případě, že se chystal zneužít své popularity ke svržení demokracie.¹⁵⁰

Lidový soud tvořilo 6000 volených příslušníků starších 30 let, z nichž 5000 bylo rozděleno do 10 sborů po 500, a zbývajících 1000 byli náhradníci. Soud rozhodoval veřejné trestní žaloby a fungoval jako odvolací soud v občanskoprávních sporech.¹⁵¹

Demokracií se ve své *Ústavě* zabýval i Platón, který ji považoval za jednu z „pomýlených“ forem státního zřízení, která vznikla postupným procesem degenerace aristokracie, jakožto vlády nejlepších, a tedy správné formy státního zřízení.¹⁵²

Dle Platónova názoru je demokracie druhou nejhorší formou vlády. K tomuto přesvědčení ho vedl i fakt, že demokracie vzniká rozkladem oligarchie. Principem oligarchie je touha po bohatství a stejně jako u demokracie nese oligarchie zárodky zmaru. V případě oligarchie vládně bohatá menšina, jejíž touha po bohatství otupuje její statečnost, a tak se stává snadnou kořistí pro chudou většinu, která ji snadno za pomoci demokratů z jiné obce svrhne.¹⁵³

¹⁴⁹ CABADA, L., KUBÁT, M. a kol. *Úvod do studia politické vědy*, s. 324.

¹⁵⁰ CABADA, L., KUBÁT, M. a kol. *Úvod do studia politické vědy*, s. 324.

¹⁵¹ CABADA, L., KUBÁT, M. a kol. *Úvod do studia politické vědy*, s. 324 – 325.

¹⁵² CABADA, L., KUBÁT, M. a kol. *Úvod do studia politické vědy*, s. 325.

¹⁵³ CABADA, L., KUBÁT, M. a kol. *Úvod do studia politické vědy*, s. 326.

Demokracie, která je založená na rovnosti všech jejích členů, si jako hlavní hodnotu klade neomezenou svobodu, kdy si každý může uspořádat svůj život dle vlastních představ. Zatímco oligarchický člověk své zájmy podřizoval jednomu cíli, a to hromadění bohatství, demokraticky založený člověk žije pro denní potěšení a uspokojení svých potřeb ničemu nepodřizuje.¹⁵⁴

Tato přílišná svoboda spolu s rozvolněním autority ve společnosti se odráží nejen v politické sféře, ale také v oblasti výchovy a vzájemných vztahů. V demokratické společnosti následně vzniká řada konfliktů související se střetem zájmů jejích občanů, což má za následek přechod demokracie v tyranidu, která je obecně antickými autory považována za nejhorší možnou formu zřízení.¹⁵⁵

Jádrem Platónovy kritiky demokracie jsou dvě tvrzení – první spočívá v neschopnosti demokracie uznat přirozenou nadřazenost některých jedinců. Jak Platón, tak i Aristotelés jsou přesvědčeni o přirozené nerovnosti charakteru a vědění občanů *polis*. Dále je to fakt, že demokracie už má sama v sobě naprogramovanou přeměnu v tyranii. Za své první tvrzení týkající se nadřazenosti způsobů života některých jedinců se Platón stal terčem kritiky jako nepřítel demokracie, avšak v případě druhého tvrzení lze říci, že tak usuzoval na základě analýzy dosavadních zkušeností s fungováním demokratických režimů.¹⁵⁶

Stejně jako jeho učitel i Aristotelés považoval demokracii za zvrácenou formu státního zřízení a označoval ji jako vládu množství ve prospěch chudých. Z této formulace vyplývá, že Aristotelés nepovažoval demokracii za vládu, kdy je respektováno právo a zákon všech, ale pouze chudé většiny. Jako Platón taktéž zastával názor, že díky tomuto vymezení vztahu mezi bohatými a chudými je demokracie

¹⁵⁴ CABADA, L., KUBÁT, M. a kol. *Úvod do studia politické vědy*, s. 326.

¹⁵⁵ CABADA, L., KUBÁT, M. a kol. *Úvod do studia politické vědy*, s. 326 – 327.

¹⁵⁶ CABADA, L., KUBÁT, M. a kol. *Úvod do studia politické vědy*, s. 327, 329.

nestabilním zřízením, a její svržení je logickým důsledkem konfliktů mezi dvěma vrstvami občanů. Hlavní slabinou demokracie je, že neusiluje o obecné blaho, což je hlavní cíl každé zdravé formy státního zřízení, a zároveň i cíl Aristotelových úvah v *Politice*.¹⁵⁷

Platón i Aristotelés považovali za předpoklad demokratického zřízení svobodu. Tato svoboda nese dva hlavní prvky. První spočívá v tom, že každý občan střídavě vládne a je ovládán, což se zakládá na faktu, že demokratické instituce jsou založeny na střídavém obsazování funkcí všemi příslušníky lidu bez ohledu na zásluhy a osobní kvality. Druhý prvek, že každý občan si žije podle svých představ, upomíná Platónovu kritiku demokratického zřízení z *Ústavy*. S častým střídání politiků na jejich postech se objevuje riziko výskytu rozdílných vizí a přesvědčení vyplývající z prostředí, ze kterého daní politici pochází, a jehož zájmy se budou snažit propagovat. Tato situace by mohla vést k porušení stability principů spravedlnosti, o které Aristotelés tolik usiluje.¹⁵⁸

Stejně jako u jiných forem zřízení obce Aristotelés shledává i na demokracii pozitivní vlastnosti. Mezi hlavní pozitiva patří fakt, že na vládě se podílí nejvyšší možný počet obyvatel a díky pravidelnému periodickému střídání se v politických funkcích vystřídají prakticky všichni. Další předností demokracie je vzájemná spolupráce jedinců s různými nadáními. Každý člověk vyniká v jiném směru, a pokud by mezi nimi došlo k součinnosti, každý by mohl přispět svým dílem, což by nutně vedlo k celkovým pozitivním výsledkům. Nemůže se však jednat o součinnost průměrných jedinců, ale těch, jejichž vlastnosti vynikají nad ostatními.¹⁵⁹ Ve prospěch vlády lidu taktéž hovoří fakt, že velký počet obyvatel

¹⁵⁷ ARISTOTELÉS. *Pol.* III, 6, 1278b22-25.

¹⁵⁸ ARISTOTELÉS. *Pol.* VI, 2, 1317a40-1317b12.

¹⁵⁹ ARISTOTELÉS. *Pol.* III, 11, 1281a39-1281b10; III, 11, 1281b35-36.

nepodlehne tak snadno svým emocím jako jednotlivec, a tudíž je stabilnější.

Aristotelés rozlišuje čtyři formy reálných typů demokracie podle toho, do jaké míry se jim daří vyvarovat se nebezpečí, aby chudá většina učinila rozhodnutí v neprospěch bohaté menšiny. Důvodem pro rozdělení demokracie na několik typů může být i Aristotelův argument, že ani obce se neskládají z jedné, ale z mnoha částí, jak často opakuje, a proto ani demokracie není jednoho typu.¹⁶⁰

Určujícím kritériem je povaha občanů a jejich životní podmínky, na jejichž základě se určuje míra účasti na politickém životě obce.¹⁶¹ Nejlepší a zároveň nejstarší typ demokracie vyžaduje pro účast na úřadě určité jmění. Zde Aristotelés předpokládá, že lid, který je převážně zemědělského původu, nebude mít na aktivní účast na politickém životě dostatek volného času, a proto svůj post rád přenechá úředníkům, kteří jsou voleni podle svých schopností. Zároveň platí, že čím vyšší úřad jedinec zastává, tím dokonalejší schopnosti musí mít. Pokud v čele obce stojí ti nejlepší, musí taková obec být nutně i dobře spravována.¹⁶² Druhý typ demokracie je podobný. Je také vykonávaný v souladu se zákony, ale liší se v tom, že kritériem pro výběr úředníků není výše jejich majetku, ale jejich původ. Vykonávání úřadu není však placenou funkcí, a tak si tuto pozici nemůže dovolit každý. Ve třetím druhu je definice občanství méně vymezená. Občany jsou všichni svobodní muži, cizinci i potomci propuštěných otroků, kteří se spíše než na venkově zdržují ve městě. Účast na úřadech je placená, a proto jejich úředníci mohou zaměřit veškerou svou pozornost pouze na vykonávání úřadu. Z tohoto typu

¹⁶⁰ ARISTOTELÉS. *Pol.* IV, 4, 1290a38-39.

¹⁶¹ CABADA, L., KUBÁT, M. a kol. *Úvod do studia politické vědy*, s. 330.

¹⁶² ARISTOTELÉS. *Pol.* VI, 4, 1318b6-35.

demokracie zmizela veškerá omezení a je analogií extrémní formy tyranie.¹⁶³

Ve svém původním přehledu druhů demokracie Aristotelés rozlišuje pět typů demokracie. Dodatečný druh, který uvádí jako první je idealistický typ zřízení, ve kterém jsou si všichni rovni bez ohledu na výši majetku, a moc je mezi nimi rozdělena rovnoměrně. V této klasifikaci tedy Aristotelés připouští, že hlavním principem demokracie může být rovnost a nadvláda většiny není nutná. Do následného popisu druhů demokracie tento typ však již nezahrnuje. Existují názory, že tento typ demokracie byl zahrnut v rámci prvního druhu, a jako samotný typ byl vynechán, právě díky své nerealistické povaze. Pravděpodobnější je však verze, že ho Aristotelés vynechal záměrně, protože nespadal se svými hodnotami do jeho modelu demokracie jako zvrácené formy zřízení státu, protože i čtvrtý model demokracie nese prvky abstraktnosti a je spíše záležitostí teorie.¹⁶⁴

4.4.2 Oligarchie

Jak Aristotelés uvádí ve své páté knize *Politiky*, demokracie společně s oligarchií jsou formy vlády, které vznikají nejčastěji.¹⁶⁵ Na rozdíl od demokracie, která má být vládou svobodných, oligarchie je vládou bohatých. Platón definuje oligarchii jako vládu bohaté menšiny. Stejně jako demokracie i oligarchie považuje za důležitou hodnotu rovnost, ale na rozdíl od demokracie, která ji chápe jako rovnost všech a ve všem, oligarchie požaduje rovnost mezi těmi, kteří jsou si rovni v oblasti majetkové. Bohatství je hlavním principem, podle kterého se rozdělují počty a politické moci. Tato skupina vyvolených si pak může nárokovat

¹⁶³ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 95.

¹⁶⁴ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 96.

¹⁶⁵ ARISTOTELEŠ. *Pol.* V, 1, 1301b40-1302a1.

ve všech sférách života více nežli chudá skupina obyvatel.¹⁶⁶ Ke skupině bohatých, která vládne ve vlastním zájmu, mohou v oligarchii patřit i movití řemeslníci a obchodníci, stejně jako lidé nízkého původu a nevzdělaní.¹⁶⁷ To znamená, že velikost majetku hraje v oligarchii důležitější roli než urozený původ a výchova.¹⁶⁸

Aristotelés se zamýšlí i nad situací, kdy díky ekonomické prosperitě nevládne bohatá menšina, ale většina, čímž odhaluje určitou nejasnost při používání pojmu oligarchie. Na základě svého bádání však dochází k závěru, že se jedná o výjimečný stav, protože ze zkušenosti víme, že svobodných lidí je obvykle větší množství, ale bohatých je menšina. Proti hledání nového druhu ústavy hovoří i fakt, že počet vykonavatelů moci je pouze jedním z určujících faktorů, a jeví se jako méně podstatný. Podstatným znakem, který odlišuje oligarchii od jiných ústav je bohatství vládnoucí skupiny, ať už je jich hodně nebo málo.¹⁶⁹

Stejně jako existuje několik druhů ostatních zřízení ani oligarchie není jednoho typu. První typ Aristotelés popisuje jako umírněnější formu. Vládci v ní vládou v souladu se zákony a přístup k úřadům má skupina lidí, která dosáhne určitého, nepřilíš velkého jmění. Ve druhém případě je podmínkou pro účast na úřadech také majetkový výměr, ale tentokrát je zapotřebí již většího jmění. Vládci taktéž vládou v souladu se zákony, ale je jich méně než v prvním typu oligarchie a jsou bohatší. Třetí typ oligarchie je ještě více limitující nežli první dva, protože účast na úřadě je dědičná. V posledním typu, který je označován jako *dynasteia*, vládcí představují nepočtenou skupinu ještě více bohatých, kteří nevládou v souladu se zákony.¹⁷⁰ Ve svém rozlišení různých druhů oligarchie Aristotelés zohlednil její charakteristické prvky, kterými jsou bohatství

¹⁶⁶ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 81.

¹⁶⁷ ARISTOTELÉS. *Pol.* III, 5, 1278a21-25.

¹⁶⁸ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 92.

¹⁶⁹ ARISTOTELÉS. *Pol.* III, 8, 1279b16-1280a6.

¹⁷⁰ ARISTOTELÉS. *Pol.* IV, 5.

a vládá menšiny ve vlastním zájmu, a na jejich základě rozlišil čtyři různé druhy od extrémního typu, ve kterém jsou obsaženy všechny prvky ve své krajní podobě až po umírněný typ, který se blíží *politeie*.¹⁷¹

4.4.3 Tyranie

Tyranie je zhoršenou formou království. Obě jsou sice monarchií, avšak liší se v mnoha věcech. Král usiluje o čest a je pro něj důležité dobro jeho poddaných. Tyran se zajímá pouze sám o sebe, své požitky a o to, co prospívá jemu samotnému. Tyranem se stává špatný král a království pak přechází v tyranidu.¹⁷² Tyranie je špatná také především proto, že spojuje špatné prvky oligarchie i demokracie a napadá jak chudé, tak i bohaté.¹⁷³

V životě tyrana zastává významné postavení bohatství. Umožňuje mu nejen vést nákladný a nevázaný život, ale je důležitý i pro jeho vlastní bezpečnost. Na rozdíl od krále, tyran vládne nad nedobrovolnými poddanými, a proto se nemůže z jejich strany spolehnout na svou ochranu. Je nucen najímat si tělesnou stráž, která ho má naopak před občany ochraňovat.¹⁷⁴

Tyranidě se Aristotelés ve své úvaze o druzích zřízení příliš nevěnuje. Bere ji pouze jako její část, a jen proto se o ni zmiňuje, protože jak říká „není o ní mnoho co říci“.¹⁷⁵ Ve svém přehledu uvádí tři druhy tyranidy, přičemž první dva jsou totožné s druhým a třetím typem království. Třetí druh je čistou tyranidou a je protějškem neomezeného

¹⁷¹ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 93.

¹⁷² ARISTOTELÉS. *EN*. VIII, 12, 1160a32-1160b3.

¹⁷³ ARISTOTELÉS. *Pol*. V, 10, 1311a9-20.

¹⁷⁴ ARISTOTELÉS. *Pol*. III, 14, 1285a26-29.

¹⁷⁵ ARISTOTELÉS. *Pol*. IV, 10, 1295a1-4.

království. Zahrnuje podstatné rysy tyranie, kterými jsou nezodpovědnost, sobectví a násilí.¹⁷⁶

4.5 Ideální stát

Ve své úvaze o ideálním státě Aristotelés vychází z pravého účelu *polis*, kterým je snaha o dosažení blaženého života. Ideální stát nemá směřovat k neomezenému bohatství, stejně jako by neměla být jeho cílem expanzivní politika a nadvláda nad ostatními státy. Ideální stát by naopak měl vůči sousedním státům zachovávat mírovou politiku a žít v relativní izolaci. Občané ideálního státu by měli věnovat dostatek času filosofickému rozjímání.¹⁷⁷

Aristotelés vybírá ze všech forem zřízení státu tu formu, která by tento smysl nejvíce naplňovala. Jako vhodné shledává dva druhy zřízení – absolutní vládu a aristokracii, která je v souladu se zákony. Přestože mezi těmito zřízeními panují výrazné rozdíly, obě jsou založena na stejném principu. V jejich čele stojí muži s nejlepšími schopnostmi nebo dokonale ctnostní muži, kteří jsou dostatečně hmotně zajištěni. *Politeiu* z tohoto seznamu vynechává, protože se nedomnívá, že je možné, aby více lidí než jen malá skupina, bylo schopno se dobře radit, a stejně tak dosáhnout dokonalých ctností. Aristotelova představa o dobrém životě zahrnovala dostačující množství majetku, výchovu, volný čas, a tak je zcela nutně omezena pouze na určitý počet jedinců.¹⁷⁸

Z těchto dvou typů zřízení věnuje Aristotelés mnohem více prostoru aristokracii, v níž jsou si její občané určitým způsobem rovni, a v níž je vláda vykonávána v souladu se zákonem. Při popisu ideální aristokracie se Aristotelés nezabývá všemi detaily. Pouze zdůrazňuje a vysvětluje vhodnou metodu, kterou je třeba použít při jeho navrhování

¹⁷⁶ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 88.

¹⁷⁷ ARISTOTELÉS. *Pol.* VII, 2.

¹⁷⁸ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 100, 105.

a jakmile stanoví obecné principy,¹⁷⁹ které je možné aplikovat na dílčí problémy, přenechává „podrobnosti jiným, kteří mají více času i chuť k takové práci.“¹⁸⁰

Na závěr však Aristotelés připomíná, že principy zřízení, které považujeme za ideální, mohou fungovat v jednom druhu společnosti a v jiném nikoli. Neznamená tedy, že toto zřízení, ve kterém žijeme my, a které nám vyhovuje, je obecně dobré pro všechny společnosti.¹⁸¹

4.6 Podobnost ústav s domácnostmi a přátelstvím

Podoby ústav lze převzít z domácností. Vztah otce k synům se podobá království, protože otec o své děti pečuje, aby se měly dobře. Otec je i přirozeně předurčen k tomu, aby svým synům vládl, stejně jako král vládne svým poddaným.¹⁸²

Mezi mužem a ženou se jedná o vládu aristokratickou. Muž své ženě vládne podle hodnoty, a podle toho co muži náleží. Naopak ve věcech, které náleží ženě, ji nechává jednat dle jejího vlastního uvážení. Pokud ale muž převezme vládu nad vším, jedná se o oligarchii. V případě, že se jedná o dědičky, mohou vládnout i ženy, ale v tomto případě nerozhoduje ctnost, ale bohatství.¹⁸³

Timokracie se podobá vztahu mezi přáteli, protože v tomto vztahu jsou si lidé rovni, jsou si podobní věkem, zájmy a mají podobné povahy. Demokracie se nejčastěji objevuje v domácnostech, kde chybí pán,

¹⁷⁹ Obecnými principy Aristotelés myslí například počet obyvatelstva a jeho rasovou skladbu, správnou polohu státu, výchovu a majetek. MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 115 – 117.

¹⁸⁰ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 113.

¹⁸¹ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 112.

¹⁸² ARISTOTELÉS. *EN. VIII, 12, 1160b25-26.*

¹⁸³ ARISTOTELÉS. *EN. VIII, 12, 1160b33-1161a3.*

a kde jsou si tudíž všichni rovni, ale také v domácnostech, kde je pán slaboch, a každý si dělá, co chce.¹⁸⁴

V tyranidě obvykle není žádné přátelství anebo jen v malé míře, protože vládce a ovládaný nemají prakticky nic společného, a tudíž ani nemohou být přáteli. Naopak nejvíce přátel je v demokracii, protože tam, kde jsou si lidé rovni, mají i nejvíce společného.¹⁸⁵

¹⁸⁴ ARISTOTELÉS. *EN.* VIII, 12, 1161a3-9.

¹⁸⁵ ARISTOTELÉS. *EN.* VIII, 13, 1161a32-34; VIII, 13, 1161b10-11.

5 DOMÁCNOST

Polis jako nejvyšší společenství se skládá z množství menších společenství, která jsou mu podřízená. Mezi nejdůležitější společenství patří rodina, respektive domácnost (řecký výraz *oikia* se používá pro obojí), která je základní hospodářskou jednotkou obce.¹⁸⁶ Jedná se o společenství, které vzniklo v souladu s přirozeností pro každodenní soužití.¹⁸⁷

Vznik domácnosti časově předchází vznik vsi, která ale zajišťuje nezbytné spojení mezi domácnostmi a *polis*. Domácnost, která je součástí *polis* je úzce spjata s cíli samotné obce. V domácnostech žije více jak polovina obyvatel *polis*. Úplnou domácnost tvoří svobodní lidé, zvířata, a pokud je k tomu dostatek prostředků, tak i otroci, kteří představují nejnižší vrstvu obyvatelstva.¹⁸⁸

5.1 Vznik a role domácnosti

Vznik domácnosti stejně jako i jiných společenství pramení z potřeby se sdružovat. Člověk je od přírody utvořen tak, aby žil ve společenství, a nikoli o samotě. V případě domácnosti se sdružují muž se ženou, kteří nemohou být jeden bez druhého, pokud chtějí zplodit potomky, a tak po sobě zanechat bytost jim podobnou.¹⁸⁹ Hlavní úlohou domácnosti je zajistit základní životní potřeby, plození a výchovu dětí, a jejich uvádění do morálky společnosti. Domácnost zároveň vytváří mnohé z ekonomického bohatství *polis*.¹⁹⁰

Stejně jako v každém celku, který se skládá z několika částí, i v domácnosti existují části, které jí vládou, a ty, které se podřizují.

¹⁸⁶ MRÁZ, M. *Úvod do díla Politika II.*, s. 8.

¹⁸⁷ ARISTOTELÉS. *Pol.* I, 2, 1252b13-14.

¹⁸⁸ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 51.

¹⁸⁹ ARISTOTELÉS. *Pol.* I, 2, 1252a27-30.

¹⁹⁰ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 51.

Klíčovou postavou, která domácnost řídí, je hlava domácnosti. Hlava domácnosti hraje roli zprostředkovatele mezi menším společenstvím, které představuje domácnost a celkem, který představuje *polis*. Hlava domácnosti je plnoprávným občanem, který má na starosti ostatní členy domácnosti a spravování majetku.¹⁹¹

5.2 Základní vztahy mezi příslušníky domácnosti

Hlava rodiny řídí vztahy v domácnosti pomocí vztahu muže a ženy, otce a dětí a pána a otroka. V každém z těchto vztahů vystupuje hlava rodiny jako vládce a uplatňuje různý způsob vládnutí.¹⁹² Vláda v rámci domácnosti je samovládou, protože každá rodina má svého vlastního vládce. Za přirozeného vládce a hospodáře, který řídí pohyb ostatních složek a veškerou činnost domácnosti Aristotelés považuje muže, který vyniká fyzickou zdatností a schopností racionálně uvažovat. Žena je naopak od přírody slabší, a je utvořena tak, aby se muži podřídila.¹⁹³ Při vedení domácnosti je kladen větší důraz na členy domácnosti nežli na neživé věci. Stejně tak je větší pozornost věnována svobodným lidem nežli otrokům.

5.2.1 Vztah pána a otroka

Vztahem mezi pánem a jeho otrokem se Aristotelés podrobně zabývá hned v několika kapitolách své první knihy *Politiky*. V tomto vztahu u něj panuje mnoho nejasností a rozporů. Aristotelés patří mezi odpůrce tzv. otroků „podle zákona“. Jedná se o otroky, kteří nebyli k tomuto osudu předurčeni, ale kteří se na základě svých přirozených schopností měli stát svobodnými občany, tedy především Řekové.¹⁹⁴

¹⁹¹ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 53.

¹⁹² MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 53.

¹⁹³ DOBBS, D. Aristotle's appreciation of Women and the Plural Structure of Society, s. 74.

¹⁹⁴ MRÁZ, M. *Úvod do díla Politika I.*, s. 35.

Tito lidé se zpravidla stali otroky, protože byli zajati ve válce. Odtud pochází i označení *andrapodon*, což v překladu znamená lidská část válečná kořisti.¹⁹⁵ Jelikož se jedná o původně svobodné občany, kteří byli přinuceni k tomu, aby se stali otroky, je jejich statut nepřirozený a nespravedlivý.¹⁹⁶ Dále se jedná o lidi, kteří byli předurčeni stát se otroky již tím, že se narodili do rodiny otroků, a proto k nim byli na základě zákona přiřazeni. Aristotelés tvrdí, že skutečnost, že se někdo narodil do rodiny otroků, anebo byl zajat ve válce, nikoho neospravedlňuje k tomu, aby tyto lidi automaticky za otroky považoval.¹⁹⁷

To však neznamená, že Aristotelés otroctví vůbec neuznával. Ve své teorii o tzv. přirozených otrocích se snaží otroctví ospravedlnit tím, že uznává existenci skupiny lidí, jejichž přirozené vlastnosti odpovídají vlastnostem otroka, a pro něž samotné je lepší stát se otroky, protože potřebují stejné vedení jako dítě. Tito lidé nemají dostatek rozumových schopností, aby mohli vést svobodný život. Má tím vesměs na mysli barbary. Takové lidi Aristotelés považuje za nástroj, který je pro existenci domácnosti nezbytný, a je součástí majetku.¹⁹⁸ Otroek sdílí cíle se svým pánem a slouží k jejich dosažení. Nejedná však pod nátlakem, ale vše co činí, dělá v zájmu druhého. Je určen pro tělesné práce a je ze své přirozenosti navyklý poslouchat svému pánovi, kterému i zcela náleží.¹⁹⁹

Přirozeného otroka Aristotelés označuje za oduševněný nástroj, který je určený k užívání předmětů konání. Rozdíl mezi oduševněným a neoduševněným nástrojem Aristotelés ukazuje na příkladu kormidelníka, pro něhož bude kormidlo nástrojem neoduševněným, kdežto pomocný kormidelník nástrojem oduševněným.²⁰⁰

¹⁹⁵ BLEICKEN, J. *Athénská demokracie*, s. 108.

¹⁹⁶ STRAUSS, L. *Obec a člověk*, s. 29.

¹⁹⁷ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 54.

¹⁹⁸ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie.*, s. 54; srv. STRAUSS, L. *Obec a člověk*, s. 29.

¹⁹⁹ ARISTOTELÉS. *Pol.* I, 2, 1252a35.

²⁰⁰ ARISTOTELÉS. *Pol.* I, 4, 1253b28-33.

Vztah pána a otroka je oboustranně výhodný. Pro otroka proto, že by se stal bez správného vedení svého pána pouhým jedincem bez cíle, a pro pána proto, že má díky otrokovi více volného času, který může věnovat věcem s větší mravní hodnotou jako je filozofie, politika či lékařství.

Aristotelés ale otrokům neupírá určitý podíl na *logu*, který představuje charakteristický rys člověka. Říká, že od zvířat se otrok liší tím, že ačkoli nedisponuje plným rozumem jako svobodní lidé, je schopný pochopit to, co je rozumné. Chybí mu ale řídicí jednotka. Na rozdíl od zvířat je také schopen porozumět řeči a nenásledovat tak pouze své instinkty.²⁰¹

Stejně tak i tělesné předpoklady přirozeného otroka se od tělesných předpokladů pána liší. Příroda otroky učinila silnými, aby mohli vykonávat namáhavé činnosti, pro které je třeba velké fyzické síly. Naopak postava pána je zpravidla štíhlá a zcela nevhodná k této namáhavé práci. Svými tělesnými propozicemi je pán vhodný pro vedení politického a vojenského života.²⁰² Tento znak je však pouze druhotný a nelze ho brát jako hlavní kritérium. Tím hlavním hlediskem k určení přirozeného otroka je psychologické kritérium, respektive jeho duše. Příroda si totiž někdy zahrává a opatří svobodnou mysl tělem otroka a naopak. Jedná se však o stav, který není přirozený.²⁰³

Vládu nad otroky je třeba odlišit od vlády politické. V případě politické vlády se totiž jedná o vládu, kdy jsou lidé od přirozenosti svobodní a jsou si rovni. Naopak vláda nad otrokem je vláda despotická, tj. je vykonávána výlučně v zájmu vládce.²⁰⁴ Pán musí umět svého otroka

²⁰¹ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 55.

²⁰² ARISTOTELÉS. *Pol.* I, 5, 1254b25-32.

²⁰³ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 55.

²⁰⁴ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 54.

používat a řídit jej, protože není umění otroka získat, ale správně ho vést. Pokud toto umění pán neovládá, nemůže být pánem.

Dále Aristotelés řešil otázku, zda mají otroci oproti nástrojům nějaké vlastnosti, které by z nich činily něco více nežli pouhé nástroje, jako je například statečnost, sebeovládání či spravedlnost. Pokud by totiž otroci oplývali nějakými těmito ctnostmi, čím by se pak lišili od ostatních svobodných lidí? A pokud žádnou ctnost nemají, jak je možné, že jsou to lidé? Vysvětlení může být takové, že otrokům jsou mravní ctnosti sice přístupné, ale pouze do určité míry, která je vyžadována proto, aby splnili své úkoly.

Některé pasáže Aristotelovy *Politiky* nasvědčují tomu, že otázku otroctví shledával problematickou a plnou rozporů, zároveň však nenacházel řešení, jak tuto situaci napravit. Uvědomoval si, že otroků je zapotřebí k tomu, aby se zachovala dosavadní vysoká úroveň v oblasti hospodářského a kulturního života a byly uspokojeny nutné potřeby obce. Přestože kromě otroků se na fyzické práci podíleli i svobodní občané, otroctví hrálo důležitou roli v osvobození občana od pracovních povinností a umožňovalo mu uplatnit se ve veřejném životě.²⁰⁵

Ačkoli se nám v dnešní době může otroctví jevit jako něco zcela nepochopitelného, v Aristotelově době to byl zcela přirozený jev, který poskytoval volný čas, a tím umožňoval rozvoj řecké společnosti a kultury. V antice o zrušení otroctví v žádném případě neuvažovali a ani sám Aristotelés nepřipouštěl možnost, že by přirozené otroctví nebylo možné ospravedlnit.

²⁰⁵ MRÁZ, M. *Úvod do díla Politika I.*, s. 35.

5.2.2 Vztah muže a ženy

Aristotelův pohled na postavení a úlohu ženy ve společnosti odpovídá obecnému postoji vůči ženám v době, ve které žil. Místo, kde ženy působily, byl rodinný dům a jejich hlavní rolí byla zploditelka dětí. Ženy neměly žádná politická práva a pouze pár zákonných práv. Dokonce i doma byly pod neustálým dohledem svého manžela. Odvaha muže se projevovala tím, že rozkazoval, u ženy naopak tím, že poslouchala.²⁰⁶ Schopnost mlčet byla ozdobou ženy.²⁰⁷

Aristotelés popisuje vládu muže nad ženou jako politickou vládu, která vyžaduje rovnoprávnost mezi vládcem a ovládaným, protože si tyto role střídají. Ovšem ve vztahu muže a ženy k tomuto střídání nedochází – muž své ženě vládne neustále. Aristotelés se toto stanovisko pokouší odůvodnit tím, že v každém vztahu mezi vládcem a ovládaným se vládce bude od podřízeného odlišovat a bude výše postavený. A pokud má být domácnost přirozená, je nutné, aby bylo postavení žen podřízené. Podřízenost ženy vychází z toho že, přestože vlastní uvažovací schopnost, nemá sílu k rozhodování, protože jí chybí autorita.²⁰⁸ Aristotelés myšlenku, že žena autoritu postrádá, již dále nerozvádí, a proto je možné se domnívat, že se pouze snaží na základě podřízenosti ženy vůči muži dokázat fakt její méněcennosti, která podřízenost ospravedlňuje, což ale sám Aristotelés obvykle kritizuje.²⁰⁹

V *Etice Níkomachově* se snaží tento problém vyřešit tím, že vládu muže nad ženou nepřirovnává k vládě politické, nýbrž aristokratické. Předpokladem aristokratické vlády je nadřazenost ctností. Muž tedy bude své ženě nadřazen stejně jako jejich společným dětem, a to díky svým dokonalým mravním ctnostem, které jako jediný z celé domácnosti

²⁰⁶ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 59.

²⁰⁷ ARISTOTELÉS. *Pol. I*, 13, 1260a30.

²⁰⁸ ARISTOTELÉS. *Pol. I*, 12, 1259b5-10, *Pol. I*, 13, 1260a13.

²⁰⁹ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 60.

vlastní. Aristotelés však zároveň připouští, že v záležitostech, ke kterým se více hodí ženy, jim manžel svou odpovědnost přenechává.²¹⁰

V jedné věci se však Aristotelés oproti ostatním ve své době odlišoval, a to v názoru, že ženu je třeba vychovávat v oblasti společenských hodnot už z toho důvodu, že tvořily polovinu svobodného obyvatelstva *polis*.²¹¹ Tím však nemá na mysli, že by díky výchově došlo ke změně postavení ženy ve společnosti a došlo k jejich vyvedení z role v domácnosti. Výchovou chce Aristotelés pouze zajistit to, aby se i ženy účinně podílely na společném cílu *polis*.²¹²

Prakticky žádnou pozornost Aristotelés nevěnuje teorii svého učitele o postavení žen ve společnosti. Platón navrhoval, aby ženy byly vyjma případů, které se týkaly jejich tělesných odlišností, politicky a společensky rovnoprávné. Tento postoj je úzce spjat s jeho představou o zrušení rodin, jehož podmínkou je právě rovnoprávnost žen. Tím, že Aristotelés podporuje existenci soukromého majetku a rodiny kvůli zachování osobní náklonnosti jejích členů, přiznává tím své odmítavé stanovisko vůči rovnoprávnosti žen. Ať už však Aristotelés argumentuje jakkoli, z jeho postoje jasně vyplývá jeho bezmezná víra v hodnotu domácnosti a rodiny.²¹³

5.2.3 Vztah otce a dětí

Stejně jako v případě ženy i vláda nad dětmi je vláda „svobodná“, tj. vláda, která je vykonávána v jejich vlastním zájmu a nikoli v zájmu hlavy domácnosti. Na rozdíl od žen, ale otec svým dětem na základě jeho lásky a stáří vládne jako král. Král se musí odlišovat svojí přirozeností, ale musí

²¹⁰ ARISTOTELÉS. *EN*. VIII, 13, 1161a19-20.

²¹¹ ARISTOTELÉS. *Pol*. I, 12, 1160b33-36.

²¹² MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 59.

²¹³ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 59, 61.

být stejného rodu.²¹⁴ Otec je původcem bytí a vládne v zájmu svých dětí, stejně jako král vládne svým poddaným, jimž je od přírody nadřazen.²¹⁵

Děti mají uvažovací schopnost, čímž se liší od otroků a je nutno o nich přemýšlet jako o lidech se samostatnou hodnotou. Jejich uvažovací schopnost však není zcela vyvinutá, a proto jsou děti na svých rodičích zcela závislé. Aristotelův názor vyjadřuje běžný postoj, děti je nutno vést k sebekázni v jejich vlastním zájmu, a vychovávat je řádně se zřetelem k ústavě, aby byla obec řádná, protože obec může být řádná pouze v tom případě, že budou všechny její složky řádné. Tedy muži, ženy, děti i otroci.²¹⁶

5.3 Domácnost a přátelství

Kromě přátelství mezi druhy Aristotelés rozlišuje přátelství mezi příbuznými. Dokonce i přátelství mezi příbuznými se dělí na několik typů, avšak všechny se zakládají na přátelství otcovském. Rodiče milují své děti, protože se v nich odráží část jejich vlastního já. Děti pak milují své rodiče, protože jim dali život. Rodiče své děti milují více než děti své rodiče, což opět pramení z toho, že děti jsou částí svých rodičů. Stejně tak rodiče milují své děti od toho okamžiku, kdy se narodily, kdežto děti začínají své rodiče milovat až s odstupem času, když začnou chápat a vnímat. Rodiče milují své děti jako sami sebe a děti své rodiče, protože jsou z nich zrozeny.²¹⁷

Přátelství dětí vůči svým rodičům je připodobňováno přátelství lidí k bohům, protože děti své rodiče vnímají jako dokonalé jedince a představují pro ně nejvyšší dobro. Rodiče jsou zdrojem jejich bytí

²¹⁴ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 58 – 59.

²¹⁵ ARISTOTELÉS. *EN. VIII*, 13, 1161a19-20.

²¹⁶ ARISTOTELÉS. *Pol. I*, 13, 1260a14, 1260b15-19.

²¹⁷ ARISTOTELÉS. *EN. VIII*, 14, 1161b18-33.

a jejich vztah je bližší nežli v přátelství mezi cizími lidmi. Jejich životy jsou spolu navzájem provázané.²¹⁸

Sourozenci se milují, protože pochází ze stejných rodičů. Představují tedy totéž, ale v různých osobách. K jejich vzájemnému přátelství přispívá i stejná forma výchovy a to, že si jsou věkově blízcí. Sourozenci se mají rádi hned od narození a jsou si povahově podobní. Přátelství mezi sourozenci se tak podobá přátelství mezi druhy, a podobný přátelský vztah bývá i mezi ostatními příbuznými.²¹⁹

Mezi mužem a ženou existuje přirozené přátelství, protože jsou předurčeni k tomu, aby žili v manželském svazku. Rodina je základ obce a její členové spolu žijí nejen proto, aby plodili potomky, ale také pro to, aby uspokojili své základní životní potřeby. Muž i žena plní v rodině rozdílné funkce, ale navzájem si pomáhají. Z tohoto přátelství tedy pochází nejen užitek, ale i příjemné věci s ním spojené. Jejich společným zájmem jsou děti, které je spojují a jsou společným dobrem manželů. Jejich štěstí a neštěstí je jejich dobrem i zlem a bezdětná manželství nemohou být nikdy zcela blažená. Proto se tato manželství i častěji rozcházejí.²²⁰

²¹⁸ ARISTOTELÉS. *EN.* VIII, 14, 1162a5-9.

²¹⁹ ARISTOTELÉS. *EN.* VIII, 14, 1162a10-16.

²²⁰ ARISTOTELÉS. *EN.* VIII, 14, 1162a16-28.

6 MAJETEK A BOHATSTVÍ

Správné fungování *polis* neovlivňuje pouze mravní chování jejích členů, ale také řádné hospodaření, tj. způsoby nabývání a užívání vlastnictví, které se nesmí dostat do rozporu s veřejným blahem obce.²²¹

6.1 Společné versus soukromé vlastnictví

Majetek Aristotelés považuje za nutnost k zajištění života v blahobytu v rámci *polis*. Problematika majetku a bohatství vyvolává řadu otázek. Jednou z nich je otázka společného vlastnictví majetku, kterou se zabýval již Platón ve své *Ústavě*. Ten ve své teorii prohlásil, že z důvodu co největší jednoty *polis* je nutné, aby majetek, ženy a děti byly společné. Platón si byl vědom morálního vlivu domácnosti a obával se, že osobní zájmy související se soukromým vlastnictvím by se mohly dostat do sporu s veřejným zájmem. Jako řešení navrhoval zrušení soukromého majetku, čímž by došlo k eliminaci tohoto problému. Kritikou společného vlastnictví majetku, žen a dětí se Aristotelés podrobně zabývá ve své druhé knize *Politiky*, kde mimo jiné uvádí, že tomu, co je společné se věnuje méně lásky nežli tomu, co je soukromé. Každý považuje různé věci za starost druhých, a proto jim sám nevěnuje tolik pozornosti.²²²

Aristotelés dále říká, že pokud by ženy měly být společné, došlo by tím k zániku lásky a vzájemné náklonnosti, která panuje mezi manželi a jejich dětmi, což by bylo v přímém rozporu s nejvyšším dobrem obce. Podobně by tomu bylo i v případě společného majetku, o který by se společní majitelé zajisté nestarali tak, jako kdyby to byl jejich vlastní majetek, protože pokud lidé pečují o svůj vlastní majetek, vykonají více práce, nežli pokud pracují na majetku společném. Lásku a starostlivost

²²¹ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 62.

²²² ARISTOTELÉS. *Pol.* II, 1 – 5.

totiž v lidech vzbuzují především dvě věci, a to vlastnictví a předmět lásky.²²³

Stejně tak se lidé, kteří mají společný majetek, dostávají do vzájemných sporů častěji než majitelé soukromého majetku. Příčinou těchto sporů bývá mimo jiné nerovnost mezi těmi, kteří pracují mnoho, ale dostávají méně, jejichž výčitky směřují vůči těm, kteří si mnoho dopřávají, ale málo pracují. Společné vlastnictví žen a dětí by neodstranilo ani násilné činy mezi občany. Aristotelés naopak tvrdí, že míra nepřipustných činů mezi příbuznými by díky anonymnímu kolektivnímu rodičovství ještě vzrostla.²²⁴

Navíc komunismus rodin a majetků znemožňuje uplatnit určité mravní ctnosti. V situaci, kdy každá žena patří pouze jednomu muži, mohou ostatní muži uplatňovat uměřenost či zdrženlivost vůči ženám jiných mužů. V případě soukromého majetku lze uplatnit mravní hodnoty jako je štědrost nebo velkorysost. Stejně tak by zrušení rodin způsobilo problémy ve vztahu k nemorálním činům jako je incest a otcovražda. Pokud by tedy došlo ke zrušení rodin a soukromého majetku, tak jak navrhoval Platón, došlo by ke zrušení i řady z těchto mravních hodnot.²²⁵

Je možné namítnout, že se zrušením rodin by těchto hodnot, jejichž výskyt je spojený s existencí rodiny, nebylo zapotřebí. Aristotelés se však nerad odchyluje od zkušeností společnosti, ve které sám žil. Považuje proto rodinu jako jednu ze základních hodnot řecké společnosti, a z tohoto důvodu odmítá přijmout její odstranění.²²⁶

Přestože Aristotelés odmítá společné vlastnictví rodin a majetku, je si vědom problémů s tím spojených. Uznává, že soukromé zájmy jednotlivých členů rodiny se mohou rozcházet se zájmy obce jako celku.

²²³ ARISTOTELÉS. *Pol.* II, 4, 1262b22-24; II, 5, 1263a26-29.

²²⁴ ARISTOTELÉS. *Pol.* II, 3, 1262a28-29; II, 5, 1263a9-14; II, 5, 1263b22-25.

²²⁵ ARISTOTELÉS. *Pol.* II, 4, 1262a25-40; II, 5, 1263b7-14.

²²⁶ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 52.

Odtud plyne i Aristotelovo přesvědčení, že uspořádání rodiny je věcí veřejného zájmu, protože pro správné fungování *polis* je nezbytné, aby rodina působila jako instituce mravní výchovy.²²⁷

Na druhou stranu je už z principu nutné, aby obyvatelé obce měli něco společného. Není totiž možné, aby společenství lidí, kteří spolu žijí v rámci jedné obce, nemělo nic společného. Aristotelés však nesouhlasí s názorem, že je třeba zrušit soukromé vlastnictví majetku, žen a dětí za účelem co největší jednoty *polis*, protože dle jeho názoru by přílišná jednota vedla ke zrušení obce jako takové. Obec je tvořena jedinci s odlišnými vlastnostmi, kteří vykonávají různé práce, a proto by přílišné sjednocení obce bylo proti její přirozenosti. Jinými slovy dosažení naprosté jednoty obce by znemožnilo rozvoj nadání jejích občanů, což je jeden ze základních znaků obce, a takto sjednocené společenství by již nebylo obcí. Východiskem z této situace se nabízí stav, který funguje již v některých současných vesnicích,²²⁸ takže jeho uskutečnění se nezdá být nemožné. Především v dobře uspořádaných obcích přesto, že je majetek soukromý, jeho část je poskytnuta k užívání přátelům a naopak, což působí jako by byl společný. Jako nejlepší řešení se tedy zdá vlastnit soukromý majetek, ale užíváním z něj dělat společný.²²⁹

Oproti Platónovi má Aristotelés za to, že problémy s majetkem nepramení ze soukromého vlastnictví, ale z lidské zkaženosti.²³⁰ Lidé se snaží nahromadit co nejvíce majetku a nezachází s ním pouze jako s prostředkem, který umožňuje vést dobrý život. Upřednostňují zisk před ctí a raději na sebe kvůli němu uvalí hanbu, přestože se mnohdy jedná pouze o skromný zisk.²³¹

²²⁷ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 52 – 53.

²²⁸ Např. v Laikademonu takto používají otroky, koně, psy a polní plodiny. ARISTOTELÉS. *Pol.* II, 5, 1263a36-37.

²²⁹ ARISTOTELÉS. *Pol.* II, 2, 1261a15-22; II, 2, 1261b10-15; II, 5, 1263a30-35.

²³⁰ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 51.

²³¹ ARISTOTELÉS. *EN.* IV, 3, 1122a1-3.

6.2 Výdělečné umění a umění vést domácnost

Řecký myslitel se v souvislosti s otázkou, jak je třeba řídit vytváření majetku, zabývá problémem, jakou roli by měla v tomto vztahu hrát hlava domácnosti. Po zvážení několika možností se přiklání k názoru, že hlava domácnosti se zabývá hromaděním majetku, avšak není to její hlavní činnost, kterou je naopak to, jak s tímto majetkem naložit. Hlava rodiny majetek spravuje, ale většinu práce nechává na ostatních členech domácnosti. Jeho hlavním úkolem je naopak starost, jak bohatství využít k důležitějším účelům.²³²

V souvislosti s hospodařením s majetkem Aristotelés uvádí ve své první knize *Politiky* dva vztahy, a to mezi výdělečným uměním a uměním vést domácnost. Umění vést domácnost je umění užívat prostředků. Oproti tomu účelem výdělečného umění je tyto prostředky opatřovat. Při své úvaze nad výdělečným uměním se Aristotelés zabývá dvěma druhy tohoto umění, přičemž jeden považuje za škodlivý, kterému je třeba se vyhýbat, a ten druhý za správný. Druh výdělečného umění, který je správný, je veden v zájmu hlavy domácnosti.²³³

Ve své teorii vlastnictví Aristotelés rozlišuje bohatství na „přirozené“, které by mělo být v zájmu hlavy domácnosti a „nepřirozené“, kterému by se naopak měla vyhýbat. Za „přirozené“ bohatství Aristotelés označuje vše, co člověku poskytuje příroda. Jsou to rostliny a živočichové, kteří slouží člověku nejen jako potrava, ale i jako zdroj ošacení. Oproti tomu „nepřirozené“ bohatství vzniká spíše na základě zkušeností. Aristotelés ve své první knize *Politiky* uvádí příklad s botami. Jejich přirozené užívání je jejich nošení. Naopak nepřirozené užívání je jejich směna. „Nepřirozené“ bohatství se tedy nabývá směnou, na základě prodeje, koupě a dalších obchodních činností jako je lichva.

²³² ARISTOTELÉS. *Pol.* I, 8, 1256a10-13.

²³³ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 63.

Aristotelés uznává směnu, která slouží k uspokojování přirozených potřeb člověka. Nárůst směny však vedl ke vzniku obchodu, který je již druhem výdělečného umění, a je proti přirozenosti. Rozvoj obchodu postupně vedl ke vzniku peněz a s nimi spojeným nepřirozeným využíváním směny. Cílem již nebylo pouhé uspokojení přirozených potřeb člověka, ale co největší zisk, což Aristotelés zásadně odmítá.²³⁴

Pokud bohatství představují například zemědělské plodiny, jejich množství je omezené prostory ke skladování a dobou trvanlivosti. Pokud ale bohatství představují peníze, pak toto množství nelze nijak omezit, a tudíž může vést ke snaze o nahromadění co největšího majetku, což je podle Aristotela amorální, a v žádném případě nevede k dobrému životu. Je sice toho názoru, že majetek a bohatství je pro vedení spokojeného života nezbytný, ale k takovému životu stačí pouze určité omezené množství majetku. Honba za ziskem tak může zkazit celou morální povahu jedince, který využívá všech svých schopností a dovedností pouze k tomu, aby hromadil majetek.²³⁵

Aristotelův odmítavý postoj vůči tomuto druhu obchodu patrně pramení z názoru, že peníze jako takové nemají žádnou hodnotu. Proto pro něj lichva představuje nepřirozený druh obchodu, poněvadž se jedná o půjčování peněz na úrok, čímž dochází k vytváření peněz z peněz samotných. Hlavní jeho námitkou je, že tento druh obchodní výměny směřuje k neomezenému majetku, což vede k touze po zisku samotném. V důsledku se tato honba za penězi může stát samotným cílem, jenž zamění touhu po majetku za základní životní potřeby.²³⁶ Celá mravní povaha jedince se může díky tomu zkazit, protože člověk veškerou svou zdatnost a dovednost zneužije za účelem získání bohatství.²³⁷

²³⁴ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 64.

²³⁵ ARISTOTELÉS. *Pol.* I, 9, 1257a4-5; I, 9, 1257b4-5.

²³⁶ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 63 – 64.

²³⁷ ARISTOTELÉS. *Pol.* I, 9, 1258a2-11.

Tento přístup vykazuje známky aristokracie, protože Aristotelés dává přednost vlastnictví půdy a má předsudky vůči obchodu a peněžnictví. Svůj názor se snaží podpořit argumentem, že zemědělství má k přírodě blíže nežli obchod. Má tím především na mysli plodiny a přirozené procesy, které nejsou závislé na lidském činiteli. Aristotelés je velký zastánce všeho přirozeného, ale v tomto případě poněkud opomíjí použité technologie v zemědělství vyžadující stroje. Je sice pravda, že pěstování plodin má k přirozenosti blíže než prodej a koupě zemědělských výrobků, to však nenadřazuje zemědělství nad obchod.²³⁸

²³⁸ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 65.

7 PŘÁTELSTVÍ

Aristotelés chápe přátelství (*filia*) jako určitý druh ctnosti nebo něco co je se ctnostmi spojené, a jako takové je v životě lidí potřebné, a proto v něm zastává významnou roli. Je nepostradatelnou součástí lidské přirozenosti a představuje přechod mezi jednotlivci a společností.²³⁹ V našich životech nastávají situace, kdy si sami nemůžeme poradit nebo pomoci a potřebujeme to, co nám může poskytnout pouze někdo druhý – přítel. Jaký by byl život bez přátel, když bychom neměli někoho, na koho se můžeme obrátit v případě nouze nebo jiné nehody? Přátelé nám pomáhají vždy, když potřebujeme nalézt útočiště nebo máme potřebu se někomu svěřit se svými trápeními. Přátelé jsou pro nás důležití ale i když nehledáme jejich pomoc. Jsou pro nás důležití pro ně samotné.²⁴⁰ O důležitosti přátelství vypovídá i fakt, že zákonodárci o něj usilují více než o spravedlnost, protože spravedlnosti není zapotřebí tam, kde jsou přátelé. Spravedlnost by se měla o přátelství doplnit, protože mezi spravedlivými lidmi je náklonnost větší.²⁴¹

Aristotelés se ve svém díle zabývá otázkou, zda blažený člověk vůbec přátele ke svému životu potřebuje. Přestože na jednu stranu to vypadá, že nikoli, protože je zcela soběstačný, na druhou stranu odpověď musí znít kladně, protože přátelství je jedno z největších vnějších dober. Přátele vyhledává každý bez ohledu na věk a postavení. Bez přátelství nechce žít nikdo, i když má ostatní dobra. Není pouze lidskou výsadou. Projevuje se i u zvířat, například v podobě vztahu mezi dospělými jedinci a mláďaty. Člověk je tvor společenský a ze svého dobra se raduje více ve společenství, a to především ve společenství svých blízkých, tj. rodiny a přátel. Dobrý člověk potřebuje mít své přátele, aby se s nimi mohl radovat ze svých i jejich úspěchů. Když jsme šťastní,

²³⁹ SYNEK, S. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*, s. 193.

²⁴⁰ NUSSBAUMOVÁ, M. C. *Křehkost dobra*, s. 57 – 58.

²⁴¹ ARISTOTELÉS. *EN*. VIII, 1, 1155a23-28.

rádi s přáteli trávíme čas, aby s námi naše štěstí mohli sdílet. Zároveň je pro nás povzbuzující, když vidíme, že přátelé se z našeho štěstí také radují. Když jsme nešťastní, vyhledáváme své přátele, protože jejich přítomnost naši bolest zmenšuje.²⁴²

Stejně tak, pokud člověk chce učinit nějaký dobrý skutek, raději ho vykoná pro své přátele než pro cizí lidi. A konečně život ve společenství má velký vliv na výchovu a utváření jedince. Samotný pocit, že máme přátele, do našeho života přináší příjemný pocit. Přítel je totiž někdo, s kým sdílíme život, myšlenky i společné rozhovory a činnosti. A neméně důležitý fakt, který vyplývá z přátelství a zároveň potvrzuje jeho důležité místo v našich životech je uvědomění si svého vlastního já skrze přítele. Tento argument se jeví jako nejdůležitější v kladné odpovědi na otázku, zda šťastný člověk potřebuje mít přátele.²⁴³

Každé přátelství se zakládá na společenství, a je tak součástí politického společenství, kterému je podřízeno, protože cílem tohoto celku je prospěch jeho občanů po celý život.²⁴⁴ Člověk může žít dobrý život, pokud žije v rámci společenství a nikoli v osamocení. Jedině ve společenství člověk může dosáhnout dokonalého štěstí. Jedním z předpokladů k naplnění tohoto cíle je vztah vůči druhým lidem, tj. přátelství.²⁴⁵

7.1 Druhy přátelství

Aristotelés nechápe přátelství jako pouhé nahodilé „kamarádství,“ ale znamená pro něj jeden ze základních vztahů, který utváří obec.²⁴⁶ Hlavním kritériem, podle kterého Aristotelés vymezuje druhy přátelství, je jejich účel, tj. za jakým účelem přátelství vzniká, a kvůli čemu

²⁴² ARISTOTELÉS. *EN*. IX, 9, 1169b4-11; IX, 11, 1171a25-30.

²⁴³ SYNEK, S. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*, s. 197, 199 – 200.

²⁴⁴ ARISTOTELÉS. *EN*. VIII, 11, 1159b32-28; VIII, 11, 1160a21-23.

²⁴⁵ SYNEK, S. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*, s. 240.

²⁴⁶ ARISTOTELÉS. *EN*. VIII, 11, 1159b25-30.

přetrvává.²⁴⁷ Na základě těchto hledisek rozlišuje tři druhy přátelství podle toho, zda tento vztah vzniká pro nějaký užitek, nebo příjemnost a rozkoš, anebo pro nějaké dobro.²⁴⁸ Aristotelés nemá v úmyslu tímto členěním moralizovat. Užitek, příjemnost i rozkoš považuje za právoplatné složky, které utváří společenství.²⁴⁹ V každém z těchto přátelství jsou si lidé buď rovni anebo jeden z nich vyniká, protože přátelství může vzniknout jak mezi dvěma lidmi, kteří jsou stejně dobří, tak i mezi dvěma lidmi, kdy jeden může být horší a druhý lepší.²⁵⁰

První dva druhy přátelství, tj. přátelství pro užitek a pro rozkoš pro Aristotela ovšem neznamení přátelství v pravém slova smyslu. Chápe je pouze jako nahodilá či uzavíraná na základě podobnosti. Nechce tím však říci, že se nejedná o přátelství vůbec. V případě, že člověk má druhého člověka rád, protože mu přináší užitek, nemá jej rád pro jeho samého, ale protože mu poskytuje nějaké dobro. To samé platí i v případě, že se lidé mají rádi kvůli rozkoši. Tito lidé nemají rádi své přátele kvůli nim samotným, ale protože jim je jejich společnost užitečná anebo příjemná. Druhá osoba se stává pouhým prostředkem k dosažení cíle anebo předmětem slasti. Přátelství se netýká jejich vlastní osoby, ale vnějších dober, která jsou „poměřována vlastním dobrem, respektive žádostí.“²⁵¹

Tato přátelství bývají často uzavírána mezi mladými lidmi, kteří často vyhledávají věci, které jsou jim příjemné, ale zároveň tyto své záliby mnohokrát mění. Takoví přátelé svá přátelství rychle uzavírají, a také se snadno rozchází. Když jeden druhému přestane být příjemný nebo užitečný, přestanou se mít navzájem rádi.²⁵²

²⁴⁷ SYNEK, S. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*, s. 195.

²⁴⁸ ARISTOTELÉS. *EN. VIII, 3, 1156a6-20.*

²⁴⁹ SYNEK, S. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*, s. 195.

²⁵⁰ ARISTOTELÉS. *EN. VIII, 15, 1162a35-1162b4.*

²⁵¹ SYNEK, S. *Lidská přirozenost jako úkol člověka*, s. 195 – 196.

²⁵² ARISTOTELÉS. *EN. VIII, 3, 1156a32-1156b2.*

Přátelství, které bývá uzavřeno kvůli užitku, se častěji vyskytuje mezi lidmi, kteří zaujmají opačná místa ve společnosti, jako například mezi chudými a bohatými nebo vzdělanými a nevzdělanými. Taktéž ho uzavírají staří lidé s mladými. Takové přátelství nebývá uzavíráno pro příjemnosti, protože ty staří lidé již nevyhledávají, ale pro užitek ze strany starců a prospěch ze strany mladých lidí. Důvodem přátelství pro užitek je potřeba něčeho docílit nebo něco získat, k čemuž nám ten druhý může dopomoci.²⁵³

Obecně lze také říci, že přátelství nebývají naklonění lidé vyššího věku a lidé nevlídní, protože s člověkem nepříjemným a nevlídným není možné dlouho žít. Proto se přátelství mezi těmito lidmi vyskytuje vzácněji, protože čím více jsou nevrlí a nevlídní, tím méně se ze vzájemného přátelství radují.²⁵⁴

Každému zřízení obce odpovídá určitý druh přátelství. Král vůči svým poddaným projevuje otcovské přátelství, v aristokracii se rozhoduje na základě ctnosti, tedy jako je tomu v přirozeném přátelství mezi mužem a ženou. Demokracii charakterizuje přátelství bratrské. Aristotelés dále rozlišuje přátelství podle toho, zda se jedná o přátelství mezi příbuznými nebo mezi druhy. Přátelství mezi druhy, kam patří i přátelství mezi občany, bývá zpravidla založeno na nějakém společenství a uznávání společného cíle. Za základní a přirozený druh přátelství Aristotelés označuje přátelství mezi manželi, jejichž základním cílem je plození potomků, ale rovněž společné zajišťování běžného života celé rodiny.²⁵⁵

²⁵³ ARISTOTELÉS. *EN.* VIII, 10, 1159b11-14.

²⁵⁴ ARISTOTELÉS. *EN.* VIII, 6, 1157b14-17.

²⁵⁵ ARISTOTELÉS. *EN.* VIII, 13, 1161a10-30.

7.1.1 Dokonalé přátelství

Dokonalé přátelství²⁵⁶ vzniká pouze ve třetím zmiňovaném případě, tedy pro nějaké dobro. Lidé si navzájem přejí dobro nebo to, co oni sami za dobro považují, jen tehdy, pokud jsou sami dobří, přičemž to, co je dobré rozeznává člověk díky rozumu, který je sám zdrojem dobra. V Aristotelově pojetí dokonalého přátelství přítel představuje naše druhé já, a jenom pouhý fakt jeho existence nám činí potěšení.²⁵⁷

Tato přátelství jsou zpravidla stálá, protože trvají tak dlouho, dokud lidé zůstávají dobří a lidé, kteří jsou dobří, jsou zároveň svým přátelům i příjemní a prospěšní. Těchto přátelství však moc není, protože málo lidí má tuto povahu. Takové přátelství taktéž potřebuje čas, aby se lidé navzájem poznali, naučili spolu vycházet a důvěřovat si. I z toho důvodu nelze být přítelem mnoha lidem, stejně jako není možné milovat mnoho lidí najednou.²⁵⁸

V opravdovém přátelství panuje vzájemná důvěra a jeden druhému nekřivdí. Stejně tak neuvěří případným pomluvám, protože toho druhého znají natolik dobře, že sami vědí, jaký ve skutečnosti je, a jak se v různých situacích chová. Ale i takovéto přátelství mezi dobrými lidmi může skončit, pokud jsou tito dva od sebe příliš dlouho odloučeni, a tak na jejich vzájemné přátelství zapomenou.²⁵⁹

²⁵⁶ P. Kontos ve své knize *L'action morale chez Aristote. Une lecture phénoménologique et ses adversaires actuels*, Paris (P.U.F. Collection Themis, 2002) na str. 92 přirovnává dokonalé přátelství ke stavu, v němž se otevírá „plná přítomnost“ toho druhého. ČAPEK, J. *L'action morale chez Aristote. Une lecture phénoménologique et ses adversaires actuels*. s. 143.

²⁵⁷ ARISTOTELÉS. *EN*. VIII, 4, 1156b7-11; IX, 9, 1170b6-12.

²⁵⁸ ARISTOTELÉS. *EN*. VIII, 4, 1156b18-30; VIII, 7, 1158a12-13.

²⁵⁹ ARISTOTELÉS. *EN*. VIII, 5, 1157a22-26; VIII, 5, 1157b12-14.

7.1.2 Přátelství mezi pánem a otrokem

Je vůbec přátelství mezi pánem a otrokem možné? Tímto problémem se Aristotelés zabývá ve svém díle *Etika Níkomachova*. Řecký myslitel někdy možnost tohoto přátelství odmítá, jindy však tuto možnost připouští.²⁶⁰ Snaží se ho vyřešit tvrzením, že s otrokem se nelze přátelit jako s otrokem, ale lze se s ním přátelit jakožto s člověkem.²⁶¹

Toto tvrzení však vzbuzuje ještě více rozporuplných otázek, jako zda je tedy možné otroku vládnout, pokud se k němu chováme jako k člověku? V tomto případě otroctví nelze ospravedlnit. To lze pouze v případě, že na otroka nahlížíme jako na někoho, kdo nevládne plným rozumem, a tudíž není rovnoprávným člověkem. Pokud je ale možné s otrokem uzavřít přátelství, musíme na něj pohlížet jako na člověka, který je nám rovnocenný. Tímto tvrzením o možnosti existence přátelství Aristotelés tedy sám zpochybňuje existenci „podlidí“, na níž je založená celá jeho teorie přirozeného otroctví.²⁶²

7.2 Neshody v přátelství

Jak už bylo dříve řečeno, existují tři druhy přátelství – přátelství založené na dobru, na užitku a rozkoši. Mezi přáteli, kteří jejich přátelství staví na dobru, nebývá výčitek ani sporů. Takoví přátelé jednají vůči sobě zdvořile a snaží se oplácet dobré dobrým. Dokonce ani v případě přátelství, které je založené na rozkoši nedochází k častým sporům, protože oba ve vztahu dosahují toho, po čem touží.²⁶³

Nejčastěji se neshody projevují v přátelství, které je založené na užitku. Taková přátelství bývají totiž založena na prospěchu a často

²⁶⁰ MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 56 – 57.

²⁶¹ ARISTOTELÉS. *EN*. VIII, 13, 1161b5-8.

²⁶² MULGAN, R. G. *Aristotelova Politická teorie*, s. 56 – 57.

²⁶³ ARISTOTELÉS. *EN*. VIII, 15, 1162b5-15.

se stává, že tito přátelé žádají stále více a domnívají se, že dostávají méně, než si zaslouží. Na základě těchto nerovností mezi nimi dochází k roztržkám v podobě různých výčitek a obviňování.²⁶⁴

Podobně jako v případě přátelství, které je založené na užitku, může dojít ke sporům v přátelství, které je založené na převaze. V tomto případě si jeden z přátel, který se cítí být lepším, nárokuje více než má ten druhý. Ten slabší z dvojice si ale naopak myslí, že silnější by měl slabšímu pomáhat. Názor obou dvou je založený na pravdě, protože tomu z dvojice, který vyniká, by se mělo dostat více cti a potřebnému více zisku. To samé vyplývá i z uspořádaného života v obci. Ten, kdo nepřispívá do společného blaha obce, nebývá ctěn. Člověk totiž nemůže mít ze společných prostředků čest i zisk. Proto ten, kterému se nedostává peněz, bývá odškodněn ctí, a ten kdo rád přijímá dary, dostává peníze, protože jak už bylo mnohokrát řečeno, rozdělení na základě hodnot přátelský svazek vyrovnává a činí ho pevným.²⁶⁵

7.3 Pojem sebeláska

Nalézt odpověď na otázku, zda mít rád víc sám sebe anebo ostatní není jednoduché. Lidem, kteří mají ze všeho nejvíce rádi právě sami sebe, bývá toto vyčítáno a jsou označováni za sobce. Tito lidé bývají káráni za to, že vše co dělají, činí jen kvůli svému vlastnímu prospěchu a nemyslí při tom na ostatní.²⁶⁶

Skutečnost však může být jiná, podle toho, z jakého úhlu pohledu se na sebelásku podíváme. Pojmem sebelásky se jako první myslitel Aristotelés zabývá ve svém díle *Etika Níkomachova*, a jako jeden z mála antických myslitelů ji hodnotí pozitivně. Nepředstavoval si však pod tímto pojmem nízké sobectví a snahu uspokojit pouze své vlastní potřeby,

²⁶⁴ ARISTOTELÉS. *EN.* VIII, 15, 1162b17-21.

²⁶⁵ ARISTOTELÉS. *EN.* VIII, 16, 1163a24-35.

²⁶⁶ ARISTOTELÉS. *EN.* IX, 8, 1168a28-35.

ale kladný vztah k sobě samému, který je zároveň předpokladem kladného vztahu k okolí. V tomto vztahu spočívá i láska mezi manželi, mezi příbuznými a přáteli. Je to právě správný druh sebelásky, který člověka motivuje k tomu, aby se vzdal některých svých požadavků ve prospěch svých bližních a následně z tohoto činu měl dobrý pocit.²⁶⁷

²⁶⁷ ARISTOTELÉS. *EN. IX, 8, 1168b14-1169a13.*

8 ZÁVĚR

Ve své práci jsem se zabývala řeckou *polis* V. a IV. století před Kristem z pohledu velkého antického myslitele – Aristotela. Značnou pozornost jsem věnovala i názorům jeho učitele Platóna a vzájemnému porovnávání jejich stanovisek.

V práci dokládám, že ačkoli se Aristotelova a Platónova filosofie často jeví jako protikladná, ve skutečnosti je v Aristotelově filosofii zcela zřetelný Platónův odkaz. Pozornost obou těchto filosofů se soustředila na zkoumání jedinečného společenského útvaru – řecké *polis*. I když zájmem těchto dvou myslitelů bylo největší dobro *polis*, každý na něj pohlížel z jiného úhlu pohledu. Platón se zaměřil spíše na model ideální *polis*, kde by nedocházelo k nespravedlivým politickým procesům a křivdám, kdežto Aristotela zajímalo více běžné lidské chování a politická skutečnost, která mohla přispět k dobrému životu v obci.²⁶⁸

V první části práce jsem se zabývala *polis* obecně. Tím, co znamenala pro její obyvatele, jaký byl její účel a jaký názor na ni měl Aristotelés sám. *Polis* byla vnímána jako útvar, jehož občané s ním byli úzce spjati, a skrze něhož se mohli stát opravdovými lidmi. Jejimi členy se stávali na základě své přirozenosti, protože každý člověk je od přírody společenský tvor, a proto je jeho snahou žít v rámci lidského společenství. Hlavním cílem *polis* byl spokojený život jejích plnoprávných občanů a naprostá soběstačnost obce. S rozvojem *polis* rostl i počet jejích obyvatel. Ten následně vedl k hledání nové zemědělské půdy, zakládání nového státu, a tím šíření vyspělé řecké kultury. Dvěma nejvýznamnějšími městskými státy se postupně staly Sparta a Athény. Mimo hranice *polis* Aristotelés vnímal existenci člověka jako prakticky nemožnou.

²⁶⁸ TERZIJSKI, Z. *Srovnání Platónova a Aristotelova politického myšlení*, s. 7.

Takový člověk by byl připraven o svou přirozenost, protože rozum a řeč může jedinec uplatňovat pouze v rámci společenství.

Oba řečtí myslitelé – Platón i Aristotelés byli po celý svůj život v kontaktu s vládnoucími vrstvami, což ovlivnilo jejich pohled na různé formy zřízení státu. Snažili se najít odpověď na otázku, které občanské společenství nejvíce svým občanům umožňuje žít spokojený život a plnit jejich přání. Jak Platón, tak Aristotelés se shodli na tom, že proto, aby se občané mohli aktivně podílet na politickém životě, je třeba, aby byli dostatečně materiálně zajištěni.²⁶⁹ Avšak žádná ústava nemůže respektovat všechna přání bez omezení. Při tvorbě ústavy je tedy nutné přihlížet k věcem tak, aby mohla spokojený život vést většina lidí, protože pokud má v politických záležitostech rozhodující slovo pouze jeden člověk, riziko uplatňování neomezené svévůle narůstá stejně jako podlehnutí vlivu vášní. Čím méně lidí činí rozhodnutí, tím toto nebezpečí narůstá.²⁷⁰ Tyto argumenty vedou Aristotela k vytvoření koncepce ideálního státu, jehož občané by měli dostatek volného času, který by jim umožňoval se oprostit od všedních starostí a věnovat se ušlechtlejším zálibám, například aktivní účasti na politickém životě. Zároveň by podle něj takový stát neměl mít za hlavní cíl neomezené hromadění majetku. Jako vhodný shledává typ aristokracie, kde je vláda uskutečňována v souladu se zákony, a občané jsou si do jisté míry rovni.

Polis představovala nejvyšší společenství, které se skládalo z několika menších společenství. Jedním z nich byla rodina, která hrála důležitou roli v běžném životě obce. Jednak proto, že v ní žilo více než polovina jejich obyvatel, ale také proto, že sloužila k naplňování samotných cílů *polis*. Aristotelův pohled na rodinu odpovídal běžnému nahlížení na toto společenství v jeho době. Její řídicí složkou byl muž, který se jako jediný směl podílet na veřejném životě. Ženy působily

²⁶⁹ PLATÓN. *Resp.* III, 416c.

²⁷⁰ ARISTOTELÉS. *Pol.* III, 15, 1286a32-36.

v domácnosti a měly pouze pár práv. Oproti svým současníkům se však Aristotelés lišil v pohledu na vzdělávání žen. Zastával názor, že i ženy je třeba vzdělávat, ale pouze do té míry, aby se mohly aktivně a efektivně podílet na životě v *polis*.

V Aristotelově době bylo běžnou záležitostí otroctví. Otroci zastávali řadu namáhavých fyzických prací, které by jinak museli zastávat ostatní občané *polis*. Řecký myslitel však neuznával otroctví bez výjimek. Otroky rozlišoval na tzv. přirozené a podle zákona. Za přirozené otroky považoval lidi, kteří jsou svými schopnostmi předurčeni stát se otroky. Pro takovéto lidi by bylo horší ponechat je svobodnými, protože nedisponují vlastním rozumem a bez správného vedení by se stali pouhými jedinci bez cíle. Oproti tomu otroci „podle zákona“, kterými se často stávali vojáci zajatí během války, považoval za zotročené nespravedlivě, a tento druh otroctví odsuzoval. Za problematickou lze označit Aristotelovu teorii o možnosti existence přátelství mezi pánem a otrokem. Aristotelés tuto možnost připouští pouze za situace, kdy na otroka nahlížíme jako na člověka. V tomto případě, kdy jeden člověk vládne druhému člověku, ale nelze otroctví nijak ospravedlnit. Toto stanovisko proto spíše vyvolává další řadu otázek, na které Aristotelés bohužel nepodává odpověď.

V době, kdy Aristotelés působil v Athénách, zde došlo k velkým změnám jak v sociální, tak v ekonomické sféře.²⁷¹ Aristotelés nebyl velkým příznivcem těchto změn a s nimi souvisejícím rozvojem technologií, obchodu a vzniku takových věcí jako byla například lichva. Lichvu považoval za nepřirozené užívání peněz, protože se jednalo o půjčování peněz na úrok, čímž docházelo k vytváření peněz z peněz samotných.²⁷² Naopak uznával bohatství, které označoval jako tzv. přirozené. To představovalo vše, co člověku poskytla příroda – tedy rostliny a živočichové, kteří sloužili jako potrava i zdroj ošacení.

²⁷¹ MEIKLE, S. *Aristotle and the Political Economy of the Polis*, s. 57.

²⁷² MULGAN, R. G. *Aristotelova politická teorie*, s. 64.

Aristotelés spatřoval výhodu tohoto bohatství v tom, že na rozdíl od peněz nešlo shromažďovat neomezeně, a proto jeho majitel nemohl věnovat veškeré své úsilí a čas k jeho hromadění, a tím kazit svoji mravní povahu.

V otázce majetku a bohatství se Aristotelés věnuje problematice společného vlastnictví, které prosazoval Platón. Aristotelův učitel se domníval, že toto společné vlastnictví zajistí největší možnou jednotu *polis*. V případě existence soukromého vlastnictví majetku a rodin by podle Platóna mohlo vzniknout riziko, že osobní zájmy, které s ním souvisí, by mohly být v rozporu s veřejnými zájmy, což by mohlo ohrozit jednotu *polis*. Aristotelés se svým učitelem nesouhlasí a říká, že společné vlastnictví by naopak mohlo vést k zániku lásky mezi členy rodiny. Stejně tak by se majitelé nestarali o majetek natolik pečlivě, pokud by byl společný. Navíc uvádí, že existence soukromého vlastnictví umožňuje uplatňovat různé ctnosti, což by v případě komunismu rodin a majetku nebylo možné. Jedná se například o zdrženlivost vůči ženám jiných mužů anebo štědrosti či velkorysosti v případě majetku.

Přátelství považuje Aristotelés za jednu ze základních potřeb, které člověk potřebuje během svého života uspokojit. Člověk je od přírody tvor společenský, a proto ke svému spokojenému životu potřebuje mít nablízku svou rodinu a své přátele. Ve své úvaze o přátelství Aristotelés rozlišuje několik druhů přátelství podle toho, za jakým účelem jsou uzavřena. Mezi nimi vyniká přátelství, které Aristotelés označuje jako dokonalé, a které jako jediné považuje za pravé přátelství. Tento druh přátelství je uzavřen mezi dvěma lidmi, kteří si přejí vzájemně dobro. Bohužel těchto přátelství není mnoho, protože většina přátelství bývá uzavírána za méně šlechetným účelem, kterým bývá vzájemný užitek či rozkoš.

9 SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

Pol. Aristotelés, Politika

EN Aristotelés, Etika Níkomachova

Resp. Platón, Ústava

10 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Primární literatura

ARISTOTELÉS. *Etika Níkomachova*. Přel. A. Kříž. 2. vyd. Praha: Rezek, 1996. ISBN 80-901796-7-3.

ARISTOTELÉS. *Politika*. Přel. A. Kříž. 2. vyd. Praha: Rezek, 1998. ISBN 80-86027-10-4.

ARISTOTELÉS. *Politika I*. Přel. M. Mráz. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1999. ISBN 80-86005-92-5.

ARISTOTELÉS. *Politika II*. Přel. M. Mráz. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2004. ISBN 80-7298-125-0.

PLATÓN. *Kleitofón, Ústava, Timaios, Kritias*. Přel. F. Novotný. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-067-X.

PLATÓN. *Zákony*. Přel. F. Novotný. 2. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1997. ISBN 80-86005-31-3.

Sekundární literatura

BLAHŮŠEK, Štěpán. O Aristotelově metodě v Met. A,3., *Reflexe*. 1996, 17, s. 1 – 14.

CABADA, Ladislav, KUBÁT, Michal a kol. *Úvod do studia politické vědy*. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. ISBN 80-86432-63-7.

CARDAL, Roman. Politické režimy podle Aristotela – díl. 1. *Distance*. 2012, 3.

COOPER, John. M., The Magna Moralia and Aristotle's Moral Philosophy. *The American Journal of Philology*. 1973, Vol. 94, no. 4, s. 327 – 349.

- ČAPEK, Jakub. L'action morale chez Aristote. Une lecture phénoménologique et ses adversaires actuels. *Reflexe*. 2005, 29, s. 139 – 148.
- DOBBS, Darrell. Aristotle's Appreciation of Women and the Plural Structure of Society. *The American Political Science Review*. 1996, Vol. 90, no. 1, s. 74 – 89.
- DOBBS, Darrell. Natural Right and Aristotle's Defense of Natural Slavery. *The Journal of Politics*. 1994, Vol. 56, no. 1, s. 69 – 94.
- Fustel de COULANGES. *Antická obec*. Přel. J. Bryksí, K. Mikšová, J. Sokol. 1. vyd. Praha: Pastelka, 1998. ISBN 80-902439-7-5.
- GADAMER, Hans-Georg. *Idea dobra mezi Platónem a Aristotelem*. Přel. J. Šindelář, F. Karfík. 2. opr. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2010. ISBN 978-80-7298-445-9.
- GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasického období*. Přel. M. Petříček. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2000. ISBN: 80-7298-019-X.
- JOCH, Roman. Politická filosofie – Díl I. *Distance*. 2012, 3.
- KERFERD, George Briscoe. The Biography of Aristotle. *The Classical Review*. 1959, Vol. 9, no. 2, s. 128 – 130.
- KOKAISL, Petr. *Základy antropologie*. Praha: NOSTALGIE, 2007. ISBN: 978-80-213-1722-2.
- MEIKLE, Scott. Aristotle and the Political Economy of the Polis. *The Journal of Hellenic Studies*. 1979, Vol. 99, s. 57 – 73.
- MULGAN, Richard Grant. *Aristotelova politická teorie*. Praha: OIKOYMENH, 1998. ISBN 80-86005-69-0.

- NOVOTNÝ, František. *O Platónovi. díl 1. Život.* 1. vyd. Praha: Jan Laichter, 1948. ISBN neuvedeno.
- NUSSBAUMOVÁ, Martha C. *Křehkost dobra.* Přel. D. Korte. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2003. ISBN 80-7298-089-0.
- SHERMAN, Nancy. *Aristotle's Ethics: Critical Essays.* Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 1999. ISBN 0-8476-8915-8.
- STRAUSS, Leo. *Obec a člověk.* Přel. M. Mocek. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 2007. ISBN: 978-80-7298-116-8.
- SYNEK, Stanislav. *Lidská přirozenost jako úkol člověka: filosofická interpretace Etiky Níkomachovy.* 1. vyd. Praha: Togga, 2011. ISBN 978-80-87258-53-8.
- TERZIJSKI, Zdeněk. *Srovnání Platónova a Aristotelova politického myšlení.* Brno, 2006. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Fakulta filozofická. Vedoucí práce PhDr. Josef Petrželka, Ph.D.
- TUREČEK, Josef. *Světové dějiny státu a práva ve starověku.* Praha: Orbis, 1963. ISBN neuvedeno.
- VERNANT, Jean-Pierre. *Počátky řeckého myšlení.* Praha: OIKOYMENH, 1995. ISBN: 80-85241-45-5.
- VOEGELIN, Eric. *Nová věda o politice.* Přel. T. Suchomel a I. Lukáš. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000. ISBN 80-85959-67-4.

Elektronické zdroje

Ancient Greek Battles. [cit. 4. 4. 2013]. Dostupné z:
http://www.ancientgreekbattles.net/Pages/47932_Population.htm.

DOPITOVÁ, Simona. *Aristotelés – Etika Nikomachova*. [cit. 6. 3. 2013].
Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/~dopitova/Aristotelés.html>.

HOŘÁNKOVÁ, Kristýna. *Srovnání Aristotelés - Mulgan*. [cit. 6. 3. 2013].
Dostupné z: <http://www.e-polis.cz/politicka-filosofie/18-srovnani-Aristotelés-mulgan.html>. ISSN 1801-1438.

LHOTÁK, Radim. *Politeia* [cit. 24. 1. 2013]. Dostupné z:
<http://www.fragmenty.cz/archiv/j1287.htm>.

NOVÁ AKROPOLIS. *Periklovo Řecko*. [cit. 21. 3. 2013]. Dostupné z:
<http://www.akropolis.cz/default.asp?page=document&4=10000597>.

11 RESUMÉ

The aim of my work is to follow up the nature of Greek society, *polis*, villages and households from the point of view of one of the most important classical philosophers – Aristotle. I also considered the views of Aristotle's teacher Plato and the mutual comparison of their opinions.

I start with Aristotle's description of the Greek city state called *polis*. It was a new phenomenon which appeared at the turn of the eighth and seventh century. It represented a special type of community with lands and property that allowed its citizens to lead self-sufficient lives. Its economy was based on slavery which Aristotle justifies by the claim of natural slavery. Their common goal was living their lives in happiness (*euidamonia*).

The largest of *polis*, Athens, was the birthplace of democracy. Aristotle as well as his teacher was not a big supporter of democracy. His concept of an ideal state was the type of aristocracy where the citizens were equal to some degree and the government was carried out in accordance with the laws. In this type of government people also owned a certain amount of property which allowed them to have enough time for participating in public activities.

Public life in *polis* was mainly a male sphere. Women stayed in houses and were denied access to education. Compared to others, Aristotle wanted women to get some education, but not because he wanted them to leave their position at home, but to participate effectively in the common goal of *polis*.